

**МІНСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

На правах рукопису

Полюхович Тетяна Миколаївна

**ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ
ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійна програма Дошкільна освіта

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БАРТКІВ ОКСАНА СТЕПАНІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання загальної педагогіки

та дошкільної освіти

від листопада 2024 р.

В.о. завідувача кафедри загальної педагогіки

та дошкільної освіти

проф. Гавриш Н.В. _____

ЛУЦЬК – 2024

Полюхович Т.М. Формування природничо-екологічної компетентності в дітей молодшого дошкільного віку у процесі дослідницької діяльності. Луцьк, 2024, 100с.

Анотація

У магістерській роботі розкриваються особливості формування природничо-екологічної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку у процесі дослідницької діяльності. Під природничо-екологічною компетентністю дітей молодшого дошкільного віку розуміємо здатність дитини 3-4 років до оволодіння законами поведінки в природі, доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях загалом та у природі зокрема, емоційно-ціннісного ставлення до природи та відповідальності за природу.

Установлено, що формуванню природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку сприяє залучення їх до дослідницької діяльності.

Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку будемо розглядати як цілеспрямований процес діяльності суб'єктів освітнього процесу ЗДО, спрямованої на формування в дошкільників 3-4 років системи компетенцій про природу, Космос, Всесвіт; здатностей оберігати, примножувати природні ресурси та вести природовідновлювальну та природоохоронну діяльність; ціннісне ставлення до природи, через розуміння та осмислення особливостей низки екологічних проблем і в готовності виконувати різні практичні дії, спрямовані на збереження природного довкілля

Виокремлено й охарактеризовано рівні (низький, середній, достатній) сформованості природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників на основі визначених критеріїв (пізнавальний, діяльнісний, емоційний) і показників.

Розроблено програму формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо», мета якої полягає у формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.

Ключові слова: компетентність, природничо-екологічна компетентність, діти молодшого дошкільного віку, дослідницька діяльність, освітній процес закладу дошкільної освіти.

Poliukhovych T.M. Formation of natural-ecological competence in younger preschool children through research activities. Lutsk 2024, 100s.

Abstract.

This master's thesis explores the formation of natural-ecological competence in younger preschool children through research activities. Natural-ecological competence in younger preschool children is understood as the ability of a 3-4 year-old child to master the rules of behavior in nature, demonstrate appropriate behavior in various life situations—particularly in natural settings—develop an emotional and value-based attitude toward nature, and take responsibility for it.

It has been established that engaging children in research activities facilitates the development of their natural-ecological competence.

The formation of natural-ecological competence in younger preschool children is viewed as a targeted process involving the activities of educational participants in preschool institutions, aimed at developing a system of competencies in 3-4 year-old children related to nature, the cosmos, and the universe. This includes the ability to protect and enhance natural resources, engage in restoration and conservation activities, and foster a value-based attitude toward nature. This is achieved through understanding and reflecting on various ecological issues and a readiness to undertake practical actions to preserve the natural environment.

The levels (low, medium, sufficient) of natural-ecological competence development in younger preschoolers have been identified and characterized based on specific criteria (cognitive, activity-based, and emotional) and indicators.

A program titled *Exploring Nature – Developing Natural-Ecological Competence* was developed, aimed at forming natural-ecological competence in preschool-aged children through research activities.

Keywords: competence, natural-ecological competence, younger preschool children, research activities, preschool educational process.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. Теоретичні аспекти формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку	10
1.1 Сутність та структура природничо-екологічної компетентності дошкільників.....	10
1.2 Особливості формування природничо-екологічної компетентності в дітей молодшого дошкільного віку	21
<i>Висновки до першого розділу</i>	26
РОЗДІЛ II. Дослідницька діяльність як засіб формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку	27
2.1. Зміст та структура дослідницької діяльності дошкільників	27
2.2. Організація дослідницької діяльності дітей дошкільного віку з формування природничо-екологічної компетентності	38
<i>Висновки до другого розділу</i>	45
РОЗДІЛ III. Шляхи ефективного формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності	46
3.1. Аналіз змістового потенціалу програм дошкільної освіти у формуванні в дошкільників природничо-екологічної компетентності	46
3.2. Актуальний стан сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку у дослідницькій діяльності.....	55
3.3. Програма формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності	64
<i>Висновки до третього розділу</i>	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Сьогодні проблема формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку стає все більш нагальною. Збереження природи та природних ресурсів, формування дітей та молоді природодоцільної поведінки зумовлено і взаємозв'язком людини і природи, і тією складною екологічною ситуацією, яка склалася в Україні. Беззаперечним лишається той факт, що дошкільний вік – це важливий етап інтенсивного нагромадження знань про навколишній світ, розвитку різнобічних відносин дошкільника у природному й соціальному оточенні, що сприяє становленню його особистості та формуванню природничо-екологічної компетентності.

Багатогранним джерелом пізнання дитиною світу є природа, яка в свою чергу являється вагомою передумовою виховання всебічно розвиненої особистості. Людина – частина природи, зв'язок між яким найяскравіше виявляється в дитячому віці. Початковим осередком для виховання у дітей ціннісного ставлення до навколишнього середовища є заклад дошкільної освіти, одним із основних завдань якого є формування екологічної вихованості. Дошкільний вік – найсприятливіший період життя у становленні природно-екологічного світогляду людини [63].

Беззаперечним є той факт, що дошкільний вік – це важливий етап інтенсивного нагромадження знань про навколишній світ, розвитку різнобічних відносин дошкільника до природного й соціального оточення, що сприяє становленню особистості та формуванню екологічної компетентності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на необхідності екологічного виховання дошкільників і формування природничо-екологічної компетентності. Метою освітнього напрямку «Дитина в природному доквіллі» є розвиток у дітей уявлень про соціальну поведінку, про ціннісне ставлення до усього живого в доквіллі, заощадження природних багатств та економне використання ресурсів [3].

Провідною умовою для втілення завдань природничо-екологічної компетентності є створення зручного предметно-розвивального середовища, яке породжує в дошкільників екологічну обізнаність, яка в свою чергу передбачає набуття знань та уявлень про усе живе, уміння бачити красу оточуючого світу, прояв гуманних почуттів до живих істот та правил безпечної поведінки в природі [63].

Доцільною у формуванні природничо-екологічної компетентності є дослідницька діяльність, яка дозволяє отримувати уявлення про світ породжувати у дітей орієнтувальну вправність, мислительні процеси, індивідуальні та практичні дії у розв'язання екологічних питань.

Екологічна проблема – це не просто проблема забруднення оточуючого довкілля, це проблема перетворення стихійного впливу людей на природу в усвідомлену, цілеспрямовану, планомірну зв'язку з нею. Базовим витоком такої взаємодії є розвинутий у особистості достатній рівень екологічної культури.

Завдання турботливого ставлення до природи описані в Конституції України, в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття», де представлено необхідність «формування екологічної культури людини в гармонії її відносин з природою». У Законі України «Про дошкільну освіту» визначені основні обов'язки дошкільної освіти, одне з них – це свідоме ставлення до оточення та рідного краю [20].

Проблеми екологічного виховання досліджувало безліч вчених минулого, а саме: О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. На сучасному етапі природничо-екологічну компетентність вивчають науковці О. Гаврилюк, В. Бутенко, О. Грошовенко, Н. Лисенко, О. Маланчук, Т. Поніманська, Л. Присяжнюк і ін. Педагоги сучасності Н. Глухова, Н. Лисенко, С. Ніколаєва та З. Плохій акцентують увагу на дошкільному віці, вважаючи його найбільш сприятливим для формування екологічного світогляду і екологічної поведінки [11]. Т. Поніманська стверджує, що метою екологічного виховання є формування базових знань екологічної культури у дітей і цю культуру потрібно виховувати з раннього віку

[48]. На думку Н. Горопахи основним у змісті екологічної роботи є сформованість внутрішнього світу дитини, спочатку сформувавши знання про екологію, природу, природозбереження, а вже потім формування звичок природоохоронної діяльності [14]. У цьому контексті значну увагу науковиця приділяє цілеспрямованій діяльності вихователів у співпраці з батьками у вихованні в дитини любові до природи, розвитку мотивації до бережливого ставлення до природи [11]. Уже О. Маланчук характеризує особливості формування природничо-екологічної компетентності дітей, види дитячої діяльності та окреслює модель формування цієї компетентності в дітей дошкільного віку у векторі підготовки до Нової української школи. Учена наголошує на необхідності залучення дітей до праці в природі, формування в них відповідальності за кожен живу істоту [38].

О. Грошовенко, досліджуючи питання формування екологічних уявлень молодших школярів, підкреслює необхідність дотримання наступності дошкільної та початкової освіти. Вона зазначає, що екологічні уявлення – необхідна умова розвитку розумових процесів, мислення і уяви здобувачів освіти [14]. У свою чергу, Л. Присяжнюк констатує, що сучасна дошкільна освіта, що орієнтована на компетентнісний підхід, має на меті формування в дітей навичок, орієнтованих на сталий розвиток, і на результат – сформованість у дошкільнят системи компетентностей, серед яких і природничо-екологічна [51,с.3]. О. Бутенко приділяє значну увагу у формуванні природничо-екологічної компетентності дошкільників засобом наочного моделювання, через створення предметних, графічних та предметно-схематичних моделей [9, с.7].

Отже, як засвідчує проведений аналіз, проблема формування природничо-екологічної компетентності є в полі зору науковців, але на скільки зроблено акцент на дослідницьку діяльність у її формуванні, проаналізуємо нижче.

Одним із шляхів формування природничо-екологічної компетентності в дітей є дослідницька діяльність. Необхідність проведення дослідницької діяльності в закладах дошкільної освіти розкривають такі педагоги-класики як: Я. Коменський, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, Ф. Фребель,

та інші. На думку В. Сухомлинського «дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші всі уявні ці краплини, тим глибше осмислює вона закономірність природи» [62].

Питання організації дослідницької діяльності дошкільників вивчають Г.Беленька, В. Котирло, Н. Кот, М. Машовець, В. Павленчик, Л. Подоляк, Я. Семенович і ін.

Незважаючи на низку досліджень з цієї проблеми, глибшого аналізу потребують питання формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності.

Мета магістерської роботи полягає в розробці, обґрунтуванні та апробації програми формування природничо-екологічної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності.

Об'єкт дослідження: формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності.

Для реалізації мети дослідження необхідним є вирішення низки завдань:

1. Обґрунтувати сутність та структуру формування в дітей молодшого дошкільного віку природничо-екологічної компетентності.
2. Проаналізувати дослідницьку діяльність як засіб формування в дітей молодшого дошкільного віку природничо-екологічної компетентності.
3. Виявити актуальний стан сформованості природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в дослідницькій діяльності.
4. Розробити, обґрунтувати та апробувати програму формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, порівняння, зіставлення, теоретичного моделювання, узагальнення, конкретизації); емпіричні (бесіда, спостереження, констатувальний експеримент).

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані студентами в процесі їх підготовки до занять, а також вихователями закладів дошкільної освіти в практичній діяльності.

Апробація результатів роботи.

Полюхович Т. Сутність природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку. Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації», 15 травня 2024 року. С. 53-58.

Полюхович Т. Програма формування у дітей молодшого дошкільного віку природничо-екологічної компетентності засобами дослідницької діяльності. Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації».

Експериментальна база дослідження. Комунальний заклад «Луцький заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №31 Луцької міської ради».

Обсяг і структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок, з них – 76 основного тексту. Робота містить 13 таблиць та 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 67 позицій.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність та структура природничо-екологічної компетентності дошкільників

Проблема природничо-екологічної компетентності є актуальною ще з другої половини ХХ століття й набуває ще більшої доцільності в наш час. З початком ХХІ ст. вона належить до глобальних проблем, над вирішенням якої працюють і науковці і всі громадяни.

Активна участь у природоохоронній діяльності викликає доцільність з раннього віку формувати в малюків екологічну свідомість, грамотність і поведінку, спрямовану на збереження природи. Тому важливим завданням закладів освіти, в тому числі і дошкільної освіти є спрямованість освітнього процесу на ознайомлення дітей з природою, її ресурсами, виховання ціннісного ставлення до природи.

Саме дошкільний вік є сенситивним у формуванні природничо-екологічної компетентності, оскільки в цей період дитина починає пізнавати свій рідний край та його природу, вивчає місцевість, в якій проживає та ін. Саме в цей час формуються елементарні уявлення про екологію, природу, ставлення до природних ресурсів, культуру збереження природи. Ймовірно, що це можливо лише при правильному вихованні [6].

Н. Пустовіт вважає, що для здійснення екологічного виховання найсприятливішим є дошкільний вік, оскільки саме в цей період формуються основи культури поведінки дітей у природі.

Особливої уваги потребують діти молодшого дошкільного віку, адже в них починається закладатися наочно – образний тип мислення. Діти цього вікового періоду здатні усвідомлювати зв'язки навколишнього світу, й у них

з'являються об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою [9].

У контексті нашого дослідження важливо визначити сутність таких понять як: «компетентність», «екологічна компетентність», «екологічна культура», «екологічне виховання», «екологічно доцільна поведінка», «природнича компетентність», «еколого-природнича компетентність дошкільника молодшої групи». Задля цього звернемося до аналізу основних понять «компетентність» та «природничо- екологічна компетентність».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови компетентність характеризується як сума знань, умінь і навичок засвоєних суб'єктом в процесі навчання [10].

Компетентність – сукупна характеристика людини щодо відповідності її життєдіяльності умовам і вимогам життя та природним можливостям; володіння досвідом, який дає змогу висловлювати зважене судження, займати певну позицію, діяти [8].

Більшість науковців наголошують на тому, що змістовий аспект терміна «компетенція» включає три складових (рис.1.1.).

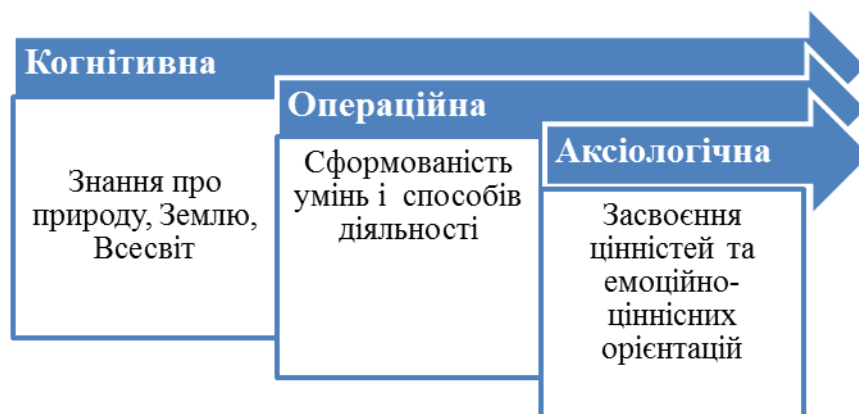

Рис. 1.1 Змістові компоненти терміну «компетенція»

Поряд з цим, на думку вчених, компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань людини (знання мають відповідати вимогам:

- різноманітності (знання про різні об'єкти і явища);

- гнучкості і оперативності; структурованості;
- здатності до використання в нестандартних умовах;
- рефлексивності), на основі якого можна цілком самостійно приймати ефективні рішення.

Отже, важливим завданням дошкільної освіти сформувати такі знання в дошкільників як їх природничо-екологічну компетентність.

Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників передбачено у Базовому компоненті дошкільної освіти, в освітніх програмах: «Дитина», «Українське дошкілля» «Соняшник», «Я у світі», «Світ дитинства» та ін.

У Базовому компоненті дошкільної освіти природничо-екологічна компетентність трактується як здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтуються на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знання їх законів та формується в просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [3].

За освітній напрямом «Дитина у природному довкіллі» до кінця дошкільного віку у дітей потрібно сформувати уявлення про природу планети Земля та Космосу, особливо, про явища природи, живі організми, причинно-наслідкові зв'язки в природному довкіллі, взаємозв'язок світу рослин, тварин і діяльності людей [3].

Г. Беленькою ця компетентність розглядається як одна з складових життєвої компетентності, яка передбачає наявність цілісних знань про природу, правила природокористування і природоохоронної діяльності, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природнього середовища [5].

Аналізуючи поняття природничо-екологічної компетентності, приходимо до висновків про різнобічність поглядів учених у його трактуванні (табл.1.1).

**Підходи вчених до трактування поняття природничо-екологічної
компетентності**

Поняття	Джерело	Визначення поняття	Характерні ознаки
Природничо-екологічна компетентність	В. Байденко	категорія екологічної діяльності, пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням та екологічними цінностями	екологічна свідомість; екологічні цінності; екологічне мислення; екологічна діяльність.
	О.Бойко, О.Гаврилюк	сукупність стійких знань, умінь та практичних навичок взаємодії особистості з навколишнім середовищем, формування стійкої свідомої поведінки екологічної ощадливості, здатність у повсякденному житті приймати рішення, направлені на зменшення екологічного тиску на природні ресурси.	знання і навички взаємодії з природою; екологічна поведінка; рішення щодо зменшення тиску на природні ресурси.
	О.Гринюк	здатність особистості, що дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації пов'язані з природними ресурсами, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку.	відповідальність вирішувати життєво-екологічні проблеми; сталий розвиток.
	О. Колонькова	система знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог урізних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України.	відповідність внутрішніх переконань, позицій та кваліфікації у сфері екологічної діяльності; спостереження, контроль та дотримання основних норм.
	В. Маршицька	здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля.	ситуативне застосування набутих знань, навичок та умінь; актуалізація процесу вирішення поставлених завдань; усвідомлення наслідків щодо використання екологічного досвіду.
	Н. Олійник	інтегрований результат навчальної діяльності, який формується	опанування змісту предмета, набуття

		передусім завдяки опануванню змістом предметів екологічного спрямування і набуттю досвіду використання екологічних знань у процесі вивчення предметів спеціального і професійного циклів.	досвіду та знань екологічного спрямування
	Л.Присяжнюк	усвідомлення дитиною зв'язків між тваринним і рослинним світом та їхніми функціями; знання про умови розвитку рослин, про екологічні фактори впливають на об'єкти природи і ін.	усвідомлення зв'язку із природою; знання про рослини; знання про екологічні фактори
	Л. Руденко, О. Пруцакова	спроможність людини до вирішення екологічних завдань, здатність діяти в проблемних ситуаціях керуючись особистісними якостями у поєднанні з набути знаннями і навичками.	вирішення екологічних завдань; діяти в проблемних ситуаціях.
	Г.Чорна, Г. Скірко	наявність уявлень про природу планети Земля і Всесвіту, Космос; знання, що на планеті є неживі та живі об'єкти природи; розуміння, що Земля – частина неосяжного Космосу, об'єкти якого (планети, зорі, метеорити, комети та ін.) розташовані на дуже великій відстані.	уявлення про природу; розуміння природи і її складових.
	С. Шмалей	розвиток особистості, що поєднує в собі такі компоненти: когнітивні, практичні та емоційно-мотиваційні і забезпечує здатність оцінювати і розуміти екологічні процеси, які в свою чергу спрямовані на забезпечення ощадливого природокористування	здатність оцінювати і розуміти екологічні процеси; ощадливе природокористування.

На основі поглядів науковців, приходимо до висновків, що природничо-екологічній компетентності характерні такі ознаки:

- наявність екологічних знань;
- здатність до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях;
- емоційно-ціннісне ставлення до природи;
- знання законів природи;
- набуття досвіду екологічного спрямування, застосування екологічних знань у професійній діяльності.

– почуття відповідальності за природу.

Уже екологічна компетентність трактується як набута здатність людини здійснювати ситуативну діяльність у природному оточенні або у побуті, за умови, коли набуті екологічні компетенції актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [4, с. 20]. У сучасному світі формування екологічної компетентності дитини передбачає не тільки надання необхідних знань, але й навчання її застосувати ці знання в практичній діяльності відповідно до власних цінностей та життєвих пріоритетів [40].

Отже, узявши до уваги основні характеристики, природничо-екологічну компетентність дітей молодшого дошкільного віку визначаємо як здатність дитини 3-4 років до оволодіння знаннями про природу, законами поведінки в природі, навичками доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях загалом та у природі зокрема, емоційно-ціннісним ставленням до природи та відповідальності за її збереження.

О. Маланчук визначає такі особливості природничо-екологічної компетентності дошкільників:

- знання про природні явища і закони природи;
- знання про природу планети Земля та Всесвіту, правила природокористування;
- емоційно-ціннісне ставлення до природних об'єктів;
- формування навичок природодоцільної поведінки;
- створення розвивального природного середовища в ЗДО за умов дотримання санітарно-гігієнічних, психолого-педагогічних, естетичних та матеріально-технічних умов [38, с. 41].

У контексті нашого дослідження важливим є розуміння основних завдань природничо-екологічної компетентності дошкільника. На думку, О. Веретеннікової такими завданнями є:

- набути досвід емоційного контакту з природним довкіллям, здібності визначати її настрій і стан;

- формувати відчуття прекрасного в природі;
- стимулювати палке бажання виражати свої почуття художніми засобами;
- засвоїти базові природничі, екологічні, природоохоронні, культурологічні знання;
- засвоїти головні засади поведінки у середовищі, розвивати допитливість та спостережливість;
- формувати інтерес до природи, розуміння необхідності її збереження;
- забезпечити естетичну та практичну цінність природи;
- формувати здатність оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан природи свого краю, власне і чуже ставлення до довкілля;
- формувати потребу у збереженні та охороні природи (посадка рослин, догляд за рослинами і тваринами, охорона первоцвітів, допомога птахам тощо);
- розв'язувати проблемні ситуації екологічного змісту [9].

До важливих знань, умінь та навичок у молодшому дошкільному віці в контексті сформованості природничо-екологічної компетентності є знання про провідні ознаки об'єктів неживої природи: вода, повітря, глина, пісок, каміння, тобто формувати складову природничо-екологічної компетентності – екологічну.

Сфера екологічної компетентності – це взаємозв'язок між людською культурою та природою на різних рівнях. Дітям молодшого дошкільного віку відповідає такий обсяг компетентностей, які визначено у Базовому компоненті дошкільної освіти:

- знає правила особистої гігієни;
- знає правила поведіння під час стихійних лих;
- відрізняє живу і неживу природу;
- знає правила поведінки на водоймах та у лісі.

Екологічна компетентність формується у процесі екологічного виховання як складової екологічної освіти, ознайомлення дітей із природою, в основу якого покладено екологічний підхід, за якого педагогічний процес спирається

на основні ідеї та поняття екології [8]. Результатом екологічного виховання є екологічно доцільна поведінка – дії і вчинки у довкіллі, що безпосередньо пов'язані із задоволенням життєвих потреб у взаємодії з довкіллям без порушення екологічної рівноваги та гармонійного розвитку особистості і природи як рівнозначних цінностей.

Вищим проявом сформованості екологічної поведінки є екологічна культура, яку науковці розуміють як – частину загальнолюдської культури; соціально значущу діяльність людини у природі за її екологічними законами у взаємозв'язку з її результатами – матеріальними й духовними цінностями, правовими нормами, народними звичаями і традиціями [24].

Як ми уже зазначали, у Базовому компоненті дошкільної освіти природничо-екологічна компетентність трактується як здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтуються на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знання їх законів та формується в просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [3]. Проте, на сьогодні у дошкільній освіті суперечливим є питання визначення складових природничо-екологічної компетентності.

Як засвідчує аналіз, у Базовому компоненті дошкільної освіти визначено три компоненти природничо-екологічної компетентності:

- когнітивний (знання законів природи);
- емоційно-ціннісний;
- діяльнісний (єдність пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності) [3].

Природничо-екологічна компетентність за С. Шмалей передбачає єдність таких компонентів: когнітивний, діяльнісний (практичний), емоційно-мотиваційний [64].

О. Панченко зазначає, що діяльнісний компонент включає: природоохоронну діяльність, уміння дотримуватися правил поведінки в природі та уміння дотриматися правил безпеки в надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру [43].

Проаналізувавши літературу даної проблеми, ми виявили, що природничо-екологічна компетентність може бути втілена в кожній сфері життєдіяльності дошкільника, зокрема (рис.1.2).

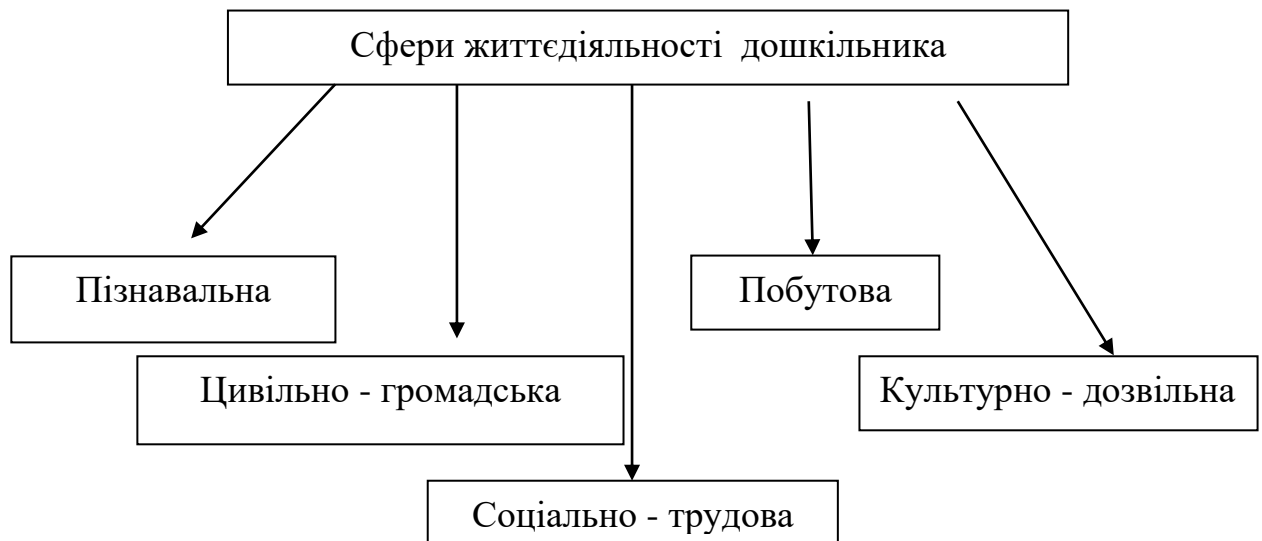

Рис. 1.2. Сфери втілення природничо-екологічної компетентності дітей

Отже, як засвідчує аналіз рис. 1.2, природничо-екологічна компетентність може бути втілена в таких сферах життєдіяльності: пізнавальній, цивільно-громадській, соціально трудовій, побутовій, культурно – дозвільній.

Уже В. Бутенко структуру природничо-екологічної компетентності дошкільників розглядає через інтеграцію природничої та екологічної освіти. За такої структури формується «усвідомлення дитиною виняткової цінності природи себе як її частини, розвитку здатності співжиття із нею на основі моральних принципів та екологічної культури» [9, с. 6].

Н. Ошуркевич визначає такі показники компонентів природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку як;

- знання про природне довкілля та взаємодії в ньому;
- захист природи та дотримання правил доцільного природокористування;
- здатність до природоохоронної діяльності;
- визнання дитиною себе частиною світу природи [42, с. 61].

Формування природничо-екологічної компетентності за такими складниками уможливить сформованість у дітей адекватних екологічних уявлень і систему вмінь та навичок взаємодії з природою; виховання позитивно-суб'єктивного ставлення до природи; розвиток критичного мислення.

У контексті нашого дослідження важливим є визначення структурних компонентів природничо-екологічної компетентності. Базовим компонентом дошкільної освіти визначено такі компоненти (рис. 1.3) [3].

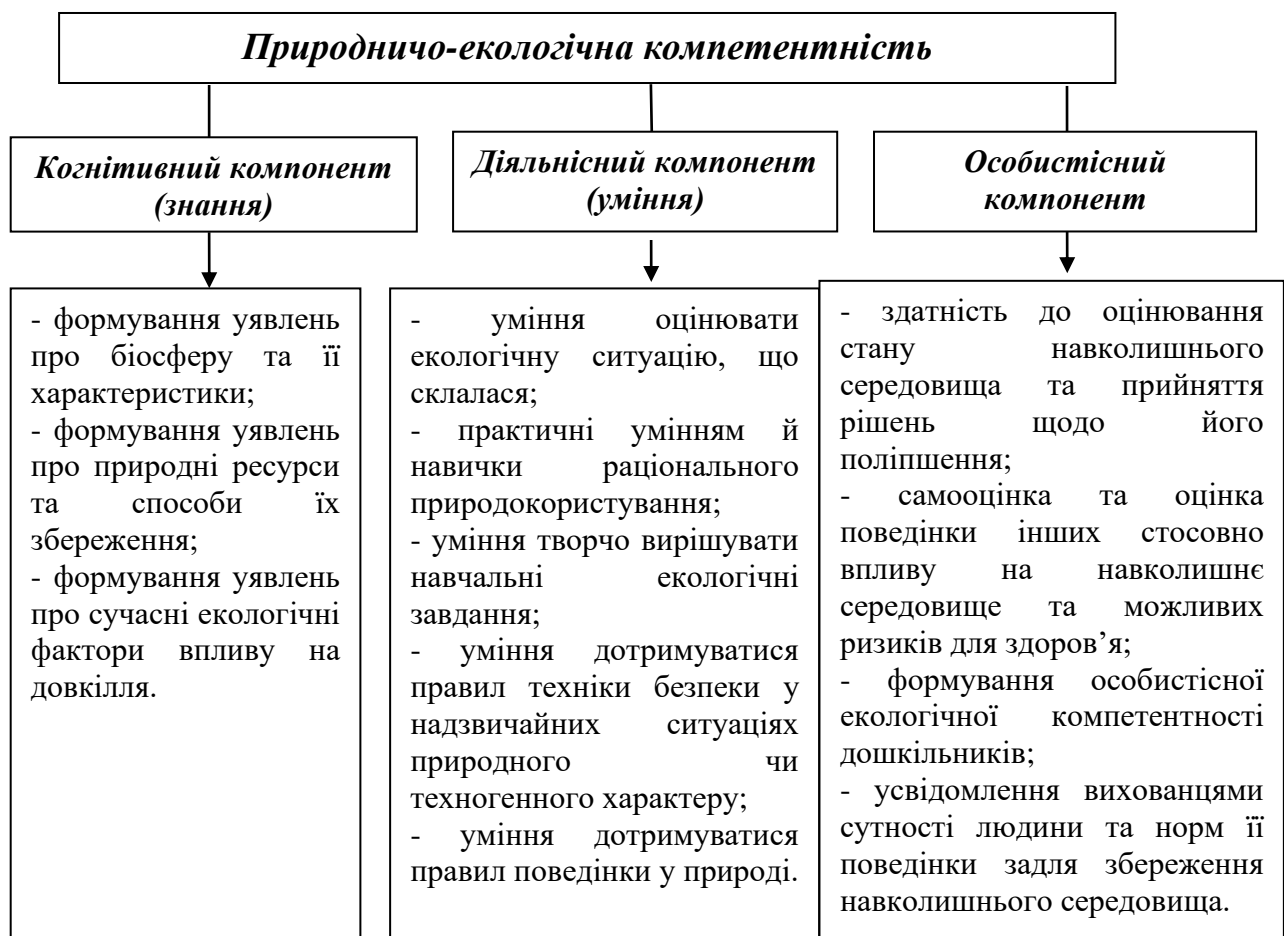

Рис. 1.3. Структура природничо-екологічної компетентності

Аналізуючи погляди О. Маланчук, приходимо до висновків, що обов'язковим компонентом цієї компетентності має стати особистісний, який інтегруватиме сукупність таких важливих для екологічної діяльності якостей дошкільника як самостійність, гуманізм, комунікативність, шанобливість, емпатійність, відповідальність, толерантність та доброзичливість, наявність яких убезпечить активну взаємодію у сфері екології та особистісного саморозвитку впродовж життя [38, с. 40].

Важливо відмітити, що екологічна компетентність формується в процесі екологічного виховання, яке призначене для забезпечення підростаючого покоління емпіричними знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, сформуванати поняття, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме, бережливе ставлення до неї, почуття відповідальності за оточуюче середовище, виховувати любов до рідної Землі.

Екологічне виховання має на меті формування основ екологічної культури, основним компонентом якої є екологічна свідомість. Екологічна вихованість – це результат екологічного виховання. О. Лисенко зазначає, що складовими екологічної вихованості є: емоційно-ціннісне ставлення до природи як прояв екологічної культури, свідомості, відповідальної поведінки до природи; доцільна поведінка як гармонія взаємодії людини і природи; діяльність в природі, усвідомлення цінностей природи потреб, що обумовлені функціями природного довкілля [36, с. 290].

У ході дослідження ми визначили складові природничо-екологічної компетентності (рис.1.4).

Рис. 1.4. Складові природничо-екологічної компетентності

За допомогою емоційної складової досліджуваної компетентності у дітей формуються бажання й емоції до природодоцільної поведінки в довкіллі.

У свою чергу пізнавальний складник природничо-екологічної компетентності дозволяє правильно мислити і діяти у взаємодії дитини і природи на основі отриманих знань про природу в цілому.

Діяльнісний компонент – спрямований на формування вмінь практично діяти на основі сформованих знань.

У закладах дошкільної освіти екологічне виховання має включати такі компоненти, як:

– створення комфортного предметно-розвивального середовища відповідно до умов екологічного виховання;

– організація «екологічного простору» в приміщенні дитячого садка: куточки природи, зимовий сад, теплиця, кімната природи, акваріум, живий куточок, в якому зберігається екологічний принцип утримання тварин, устаткування їхніх приміщень під природні умови життя, правильний догляд;

– організація та обладнання «екологічних просторів» на ділянці закладу дошкільної освіти: майданчика природи, мікро ферми, «куточка незайманої природи» (лісу, луку, пустиря), екологічної стежки, «лікарських грядок», городу;

– створення умов для праці дітей і дорослих у природній зоні закладу дошкільної освіти [28, с. 5].

Отже, як засвідчує проведений аналіз, для ефективного здійснення екологічного виховання і формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку потрібно створити зручне розвивальне середовище в приміщенні закладу дошкільної освіти з необхідним обладнанням, яке відповідало б умовам екологічного виховання.

Тому важливим є визначення специфіки формування природничо-екологічної компетентності саме в молодшому дошкільному віці.

1.2. Особливості формування природничо-екологічної компетентності в дітей молодшого дошкільного віку

Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку потрібно здійснювати з урахуванням відповідності знань про

природне довкілля і діяльність у ньому, відповідно до індивідуальних і вікових особливостей малюків, їхнього емоційного сприйняття, наочно-образного мислення та дієвості.

Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку будемо розглядати як цілеспрямований процес діяльності суб'єктів освітнього процесу ЗДО, спрямованої на формування в дошкільників 3-4 років системи компетенцій про природу, Космос, Всесвіт; здатностей оберігати, примножувати природні ресурси та вести природовідновлювальну та природоохоронну діяльність; ціннісне ставлення до природи, через розуміння та осмислення особливостей низки екологічних проблем і в готовності виконувати різні практичні дії, спрямовані на збереження природного довкілля.

Діти уже в закладі дошкільної освіти ознайомлюються з об'єктами природи, встановлюють та пояснюють елементарні зв'язки між об'єктами і явищами живої і неживої природи. Уже в чотирирічному віці можуть перераховувати назви поширених тварин, птахів, комах, рослин; у них формуються загальні уявлення розрізняти об'єкти природного довкілля. Як зазначає О. Грошовець, у дітей молодшого дошкільного віку сприймання навколишньої дійсності здійснюється через накопичення різних відчуттів. Сприймаючи природу мозок дитини відображає окремі її характеристики, властивості, ознаки, які безпосередньо діють на органи відчуттів. Завдяки цьому в свідомості формується і чуттєво-наочний образ – результат сприйняття дитиною об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Предмет сприйняття викликає найбільше збудження в корі головного мозку, у великих півкулях, в інших відділах у цей час відбувається гальмування. Інші об'єкти навколишнього складають фон для сприйняття [9]. Далі науковця зазначає, що виникнувши на основі відчуттів і сприйняття, уявлення є узагальненою формою наочного, чуттєвого відображення навколишньої природи. Природничі уявлення є основою формування системи природничих понять як форми наукового пізнання, що відображає об'єктивно суттєве в речах та явищах і закріплюється спеціальними термінами чи позначеннями.

Головною особливістю початкових природничих уявлень є те, що саме вони закладають фундамент наукової картини світу, слугують основою ознайомлення молодших дошкільників із закономірностями природи. За даними досліджень, проблема ефективності сприймання природних явищ є особливо актуальною для дошкільного віку, оскільки чим менший вік дитини, тим важче їй у процесі сприйняття складного об'єкта чи явища природи відволікатись від тих неістотних ознак, які їх приваблюють, і виділяти саме ті, що відповідні меті сприймання [6].

У процесі наукового пошуку нами визначено такі психологічні особливості дітей молодшого дошкільного віку, які потрібно враховувати в процесі формування природничо-екологічної компетентності (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Психологічні особливості формування в дітей молодшого дошкільного віку природничо-екологічної компетентності

<i>Психологічна особливість</i>	<i>Її зміст</i>
Мислення дітей	Психологічна готовність дітей до наочного представлення інформації про природу; дієвість знань, їх систематичність; емоційність сприйняття природознавчих знань.
Поверхове розуміння законів природи	Здатність розрізняти природні явища і розуміти їх сутність.
Сприйняття інформації	Здатність сприймати конкретні знання про природу планети Земля та Всесвіту.
Емоційність сприйняття контенту	Позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи її об'єктів.
Формування умінь і навичок	Ознайомлення із правилами природокористування та їх додержання, природодоцільної поведінки.
Інтегрованість в процесі формування компетенцій	Цілісність у сприйнятті явищ та об'єктів природи, поєднання космічного, країнознавчого та краєзнавчого підходів, задля змістовніших та цікавіших бесід, розповідей. дидактичних ігор, дослідів з метою різноманіття у пізнанні природи.
Наявність розвивального середовища	Дотримання психолого-педагогічних, санітарно-гігієнічних, матеріально-технічних та естетичних умов. Підбір спектра принципів, форм, методів та прийомів під час освітньої взаємодії природничо-екологічного змісту для підтримання інтересу дітей до теми та спонукання їх до діяльності.

У процесі формування природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників потрібно враховувати такі принципи: цілеспрямованості, передбачаючи чітке формулювання освітніх цілей; опори на позитивне, орієнтуючи освітній процес на необхідність розвитку в дітей вмотивованості до природоохоронної діяльності, бажанні берегти та примножувати природні ресурси; проблемності з метою створення ситуацій природоохоронної діяльності, зазначаючи, що проблемна ситуація має бути пов'язана з інтересами дошкільників, тоді забезпечуватиметься піднесення емоційного стану дітей, збуджуватиметься їхній інтерес до пізнання нового в дослідженні природи; наочності через сприйняття предметів, макетів, об'єктів живої та неживої природи; інтеграції – передбачає цілісність і системність знань дітей в поєднанні змісту різних напрямів Базового компоненту дошкільної освіти чи видів діяльності дітей.

Проаналізувавши погляди науковців Л. Гаращенко та О. Половіної визначимо етапи формування природничо-екологічного світогляду дітей молодшого дошкільного віку (рис.1.5) [18, с. 174].

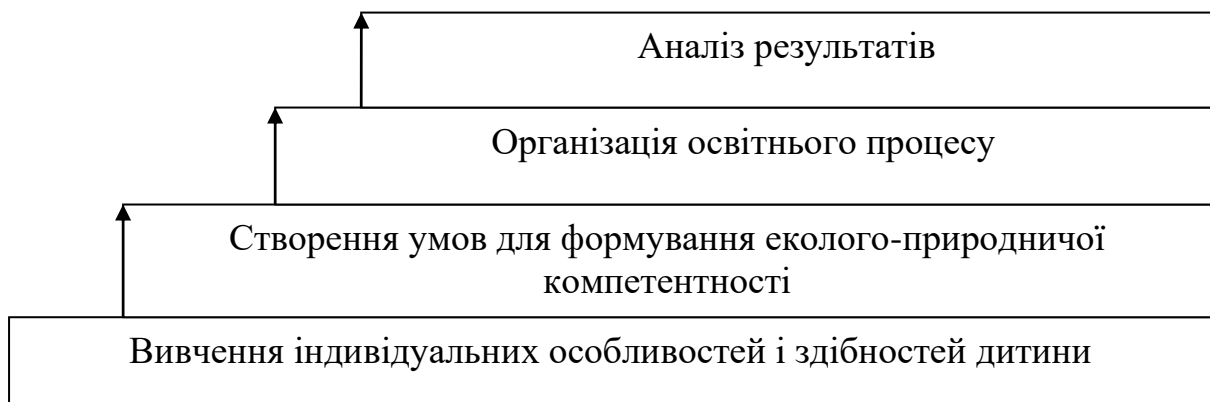

Рис.1.5. Етапи формування природничо-екологічної компетентності

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено програмні результати з природничо-екологічної компетентності, які мають бути сформовані в дітей дошкільного віку:

– має загальні уявлення про природу планети Земля і Всесвіту;

- розуміє, що Земля є частиною космосу, а всі його об'єкти (зорі, планети, комети тощо) знаходяться далеко;
- володіє елементарними уявленнями про дослідження Космосу людиною;
- знає, що на планеті Земля є живі і неживі об'єкти природи;
- усвідомлює зв'язок між рослиною і твариною, їх функції в природі;
- встановлює залежність об'єктів природи від екологічних факторів;
- розуміє особливості та умови розвитку рослин (фаза розвитку, екологічні фактори, поживність ґрунту, догляд), існування тварин (стадії розвитку, залежність від середовища існування, реакція на сезонні зміни);
- усвідомлює поділ рослин і тварин на групи;
- знає, що є дикорослі і культурні рослини;
- дикі, свійські тварини;
- знає правила поведінки з ними;
- володіє знаннями про основні властивості неживих об'єктів природи (повітря, вода, пісок, глина, каміння), які може виявити під час елементарних дослідів;
- усвідомлює значення назв – характеристик окремих властивостей об'єктів та фізичних явищ навколишнього світу (твердість, м'якість, сипучість, в'язкість, плавучість, розчинність; швидкість, напрям тощо);
- володіє назвами штучних матеріалів, виготовлених людиною із природної сировини (метал, гума, тканина, пластик, папір тощо);
- знає ознаки пір року і явищ природи [3].

Спираючись на Концепцію екологічної освіти України можна звернути увагу, що серед завдань навчально-виховної діяльності ЗДО є формування основ природничо-екологічної компетентності, морально-ціннісних орієнтацій особистості, котрі є основою для сутності природи. Розуміння, власної переосмисленої поведінки в межах ціннісних гуманістичних орієнтирів щодо природи.

Отже, узагальнюючи зміст формування природничо-екологічної компетентності, можна відмітити, що проблема її формування на сьогодні є досить актуальною, а зумовлено це загостренням екологічної ситуації в Україні. Коротко природничо-екологічна компетентність трактується як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні. Вона починає формуватися ще в дошкільному віці. Ефективним засобом її формування є дослідницька діяльність.

Висновки до першого розділу

У розділі стверджено, що природничо-екологічна компетентність дітей молодшого дошкільного віку є актуальною, а також такою, яка викликає інтерес у науковців, про що засвідчує велика кількість тлумачень досліджуваного поняття. З'ясовано сутність понять: «екологічна компетентність», «природничо-екологічна компетентність» та «дослідницька діяльність».

Описано підходи вчених до трактування поняття «природничо-екологічної компетентності». Підтверджено факти, що природничо-екологічна компетентність може бути реалізована у різних життєвих сферах. Визначено структуру природничо-екологічної компетентності: пізнавальний, діяльнісний та емоційний компоненти.

Окреслено етапи формування природничо-екологічної компетентності. Проаналізовано програмні результати природничо-екологічної компетентності, які мають бути сформовані у дітей молодшого дошкільного віку. Встановлено, що природничо-екологічна компетентність є комплексною характеристикою, що включає в себе результати уже набутого раніше розвитку дітей: знання, вміння, навички, самостійність, самоконтроль та формується під впливом: пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності.

РОЗДІЛ II.

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Зміст та структура дослідницької діяльності дітей дошкільного віку

Відповідно до вимог сучасного суспільства, в ЗДО виникає такий новий напрям освітньої роботи – як дослідницький. У процесі ознайомлення дітей з природою значним є вплив дослідницької діяльності, яка допомагає удосконалити самостійність дітей і опанувати знаннями про оточуюче середовище. Дослідницька діяльність – одна із видів діяльності, що передбачає спостереження та вивчення природних явищ і процесів за допомогою навмисно створеного середовища та передбачає застосування методів та прийомів активізації пізнавальної самостійності дітей, розвитку їх когнітивних процесів. Окреслене вище акцентує увагу на тому, що в закладі дошкільної освіти має бути створене пізнавально-розвивальне середовище, в якому під час проведення дослідницької діяльності дошкільними зможуть проводити природні експерименти. Така діяльність дітей сприятиме стимулюванню їх до пізнання нового, до дослідження природи, узагальнення та систематизації природничих знань, які активно здійснюється в дошкільному віці, а екологічне спілкування викликає в них значні позитивні емоції.

Дослідницьку діяльність можна починати організовувати уже з дітьми молодшого дошкільного віку, оскільки такі діти із задоволенням обстежують навколишню природу, пізнаючи її властивості; спостерігають за водою, відкриваючи її таємниці; відправляють у плавання паперові човники, ловлять вітерець; перетворюють сніг у воду, а воду у лід і ін.

Як засвідчує аналіз поглядів І. Карапузової, досвід дослідницької діяльності, придбаний у дошкільному віці, сприяє успішному розвитку

самостійності дитини, а також її творчих здібностей й надалі – у шкільні роки [26, с.96]. Найбільш значущою дослідницькою діяльністю є у період від трьох до десяти років, коли дитина інтенсивно освоює довкілля та набуває життєвої компетентності.

Для того, щоб визначити зміст та види дослідницької діяльності дошкільників, звернемося до аналізу основних понять «дослідницька діяльність», «пошуково-дослідницька діяльність», «експериментально-дослідницька діяльність», «дослід».

Під поняттям «дослідницька діяльність» розуміють таку діяльність, яка пов'язана з вирішенням творчого, дослідницького завдання, що не має наперед відомого результату [35]. Поряд з цим, «дослідницька діяльність» трактують як активну пізнавальну позицію, засновану на внутрішньому пошуку відповіді на будь-яке питання, пов'язане з осмисленням і творчим переробленням інформації, дією шляхом «випробування і помилок», роботою розумових процесів [39].

Під поняттям дослідницької діяльності науковці розуміють один із видів творчої діяльності дітей, що характеризується низкою особливостей:

- дослідницька діяльність реалізується в тісному взаємозв'язку з виконанням творчих завдань;
- дослідницька діяльність повинна відбуватися під керівництвом педагога [27].

Дослідницька діяльність є видом інтелектуально-творчої діяльності, здійснюваної на основі пошукової активності та дослідницької поведінки [37].

Уже на думку К. Крутій, «дитяча дослідницька діяльність» – це вид активності дитини, спрямований на пошук об'єктивної інформації про устрій Всесвіту шляхом особистого практичного експериментування з об'єктом дослідження [34]. Н. Лисенко констатує, що дослідницька діяльність – це організована педагогом діяльність дітей, у якій вони шляхом самостійного відкриття природи, розв'язання проблемних завдань, практично

перетворювальних дій одночасно оволодівають новими знаннями, а також вміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття [36, с. 27]

З огляду на вище висловлене, дослідницька діяльність дітей дошкільного віку – це один із видів творчої діяльності, яка здійснюється під керівництвом вихователя, в результаті якої діти оволодівають екологічними знаннями та дослідницькими навичками.

Л. Іщенко, аналізуючи погляди О. Савенкова, зазначає, що дослідницька діяльність можлива за умови наявності дослідницької активності, як природного стану дитини, що супроводжується дослідницькою поведінкою і створює умови для психічного розвитку її дослідницьких здібностей. В основі пошукової активності лежать дослідницькі здібності. Уже дослідницькі здібності вона визначає як індивідуальні і особистісні властивості дитини, які дозволяють їй успішно реалізовувати процес пошуку, оволодіння й осмислення нової інформації. Саме властивості психічних процесів дошкільників, розвиток їх дослідницьких здібностей обумовлюються властивостями розвитку. На думку науковиці, в структурі мотивації домінують мотиви «безкорисливої допитливості», схильності до експериментування, інші мотиви (широкі соціальні, процесуальні) знаходяться як допоміжні в дослідницькій поведінці. Дослідницькі здібності проявляються в глибині, міцності оволодіння прийомами дослідницької діяльності, під якими розуміється вміння застосовувати прийоми відповідного наукового методу пізнання у процесі виконання дослідницьких завдань [24, с. 76].

І. Козубовська пропонує таку загальну логіку розвитку дослідницької активності у дитячому віці:

- на ранніх етапах розвитку дитини дослідницька активність проявляється у формі мимовільної уваги, орієнтовно-дослідницької діяльності і становить передумову інтуїтивного розуміння і мимовільного запам'ятовування;

- у дітей 3-5 років розвивається допитливість до всього нового, що виражається в самостійній постановці питань і проблем по відношенню до

невідомого Розвиток дослідницької активності відбувається як пошук відповідей на виникаючі питання, проблеми;

– у 5-6 років починає розвиватися вибірковість дослідницької активності, проявляється інтерес не тільки до широкого пізнання і дослідження, але і до вузького, конкретного класу проблем, які починають особливо цікавити дитину. Дослідницька активність у цей період забезпечує постійну відкритість дитини новому, виражається в пошуку протиріч, у власній постановці нових питань і проблем. При цьому часто невдача породжує проблему і ще більше актуалізує дослідницьку активність дитини [28].

Оскільки нас цікавить саме молодший дошкільний вік, то приходимо до висновків, що у цей період життя у малят розвивається допитливість до всього нового, активність до пізнання невідомого, бажання пізнати нове. Усі ці спонукання виражаються в самостійній постановці питань і проблем по відношенню до невідомого. Тобто, розвиток дослідницької активності в цьому віці відбувається як пошук відповідей на нові питання, вирішення невідомого.

Умовою розвитку дослідницької активності дитини є її суб'єктна позиція, яка проявляється в умінні висунути і реалізувати гіпотезу розв'язання проблеми в умовах різноманітної пошукової діяльності та експериментування [54, с. 44].

С. Діхтяренко дослідницьку діяльність розуміє як творчу активність особистості, яка спрямована на самостійний пошук та вирішення різноманітних проблемних завдань чи ситуацій, що сприяють розвитку її пізнавальної активності, критичного й логічного мислення, процесів абстрагування й узагальнення [18, с. 179]. Саме пошукова діяльність забезпечує формування в видів умінь: інтелектуальних, природоохоронних, орієнтувальних і ін.. Проте мета дослідницької діяльності вирізняється від інших видів діяльності, оскільки спрямована на пізнання нового.

На думку І. Карапузової, дослідницька діяльність є чуттєво-практичною, адже тісно пов'язує теоретичні знання та практичні вміння. Вихователь спільно з дітьми може досліджувати явище або властивість, варіювати їх, змінювати умови, ситуації, спробувати різні засоби. Таким чином, для дітей стає

доступним те, що в об'єктивно існуючій природі не піддається спостереженню. Тому дослідницька діяльність цінна ще й тим, що має такі основні пізнавальні функції, як демонстрація зв'язків недоступних для органів чуття дитини, проникнення в саму суть різних явищ природи тощо [26, с.97]. Дослідницька діяльність передбачає пошук нового дитиною, до цього їй невідомого, є джерелом знань і емпіричного пізнання довкілля, джерелом розвитку її пізнавальних інтересів.

І. Карук під пошуково-дослідницькою діяльністю дітей дошкільного віку називає цілеспрямовану активну та творчу діяльність, що має на меті усвідомлення оточуючого середовища, встановлення між його явищами певних зв'язківки, їх впорядкування та систематизацію. Ця діяльність є одним із шляхів активізації, формування інтересу в дітей до досліджуваного матеріалу; уможливорює створення умов, за яких можна здійснювати різнобічний розвиток малюків, а саме творчий, інтелектуальний, моральний, а також працювати над розвитком ціннісного потенціалу [27, с. 3]. Учений зазначає, що дітям, властива орієнтація на пізнання довкілля, на дослідження об'єктів та явищ дійсності. Молодші дошкільники називають їх, визначають спільні та відмінні ознаки, рефлексують щодо причин виникнення спостережуваних явищ. Уже в молодшому дошкільному віці дитина прагне не тільки розглянути предмет, а й доторкнутися рукою, відчутти його запах, можливо смак. Підтримуючи дитячий інтерес, потрібно вести їх від знайомства з певним явищем чи об'єктом до його розуміння [27, с. 4].

О. Сорочинська вважає, що поряд з дослідницькою діяльністю для дошкільників властива і «експериментально-дослідницька діяльність» – як форма вивчення, пізнання і спостереження явищ природи у спеціально створених умовах, яка сприяє активізації самостійної діяльності дітей їх пізнавальному розвитку шляхом використання різноманітних методів, прийомів роботи. На її думку, експериментально-дослідницька діяльність передбачає розв'язання дошкільниками ситуацій за допомогою проведення дослідів та нескладного експериментування, під час яких діти використовують свій

чуттєвий досвід, самостійно аналізують результати, роблять висновки, пізнають сутність того чи іншого явища [60, с.7]. Також експериментально-дослідницька діяльність має на меті розв'язання дошкільниками ситуацій за допомогою проведення дослідів та нескладного експериментування, під час яких діти використовують свій чуттєвий досвід, самостійно аналізують результати, роблять висновки, пізнають сутність того чи іншого явища [60, с. 8].

Доповнює погляди О. Сорочинської, С. Діхтяренко, визначаючи дослідно-експериментальну роботу дітей дошкільного віку як феномен, як інноваційну технологію, що передбачає стимулювання дітей до проведення різноманітних дослідів з явищами природи, предметами й об'єктами довкілля, побутовими предметами, спонукаючи їх до окремих конструкторських дій та відповідних висновків [60, с. 180].

Близьким до дослідницької діяльності та експериментально-дослідницької діяльності є трактування поняття пошуково-дослідницької діяльності, як розв'язання дошкільниками ситуацій за допомогою проведення дослідів та нескладного експериментування, під час яких діти задіюють свій чуттєвий досвід, самостійно аналізують результати, роблять висновки, пізнають сутність того чи іншого явища [60, с. 6].

Результатом дослідницької діяльності має бути сформована у дітей дослідницька компетентність. Аналізуючи погляди М. Білан, визначаємо дослідницьку компетентність як особистісне утворення, що проявляється у готовності та здатності до впровадження активної дослідницької діяльності [6].

У якості типових елементів дослідницької компетентності вона визначає здатність здійснювати:

- цілепокладання, що означає виділення цілі діяльності;
- ціле виконання передбачає визначення предмета, засобів діяльності, реалізації дій, які вже намічені;
- рефлексію, аналіз результатів діяльності – співвідношення досягнутих результатів з метою, яка була поставлена [6, с. 20].

Є. Сипчук визначає дослідницьку компетентність як особистісне утворення, що проявляється у мотивації, готовності, здатності до впровадження та реалізації активної дослідницької діяльності [59].

Науковцями також зазначено, що дослідницька компетентність – це здатність дитини до пошуку, пошукової активності, аналізу одержаних результатів, їх оцінка і прогнозування своїх подальших дій та формування у дітей на цій основі міцних знань, умінь, навичок.

На думку М. Головань та В. Яценко дослідницька компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності [16, с. 61]. Цю ж думку підтримує Н. Сидорчук і зазначає, що дослідницька компетентність передбачає володіння знаннями, уміннями і способами дослідницької діяльності [58].

Як засвідчує проведений аналіз, дослідницька компетентність передбачає сформованість у дитини здатностей досліджувати об'єкти і явища навколишнього середовища і узагальнювати отримані результати, спостерігати та пізнавати нове; здатність до пошуку, до організації пошукової діяльності і виявлення пошукової активності; мотивація на необхідності пізнання навколишнього світу; формування якостей дослідника.

Крім того, відповідно до нових стандартів оцінювання якості системи освіти, дослідницька компетентність розглядається через поняття «природничо-наукова грамотність» (проект PISA), які передбачають переорієнтацію процесу навчання на формування в дітей уміння самостійно здобувати знання.

Природничо-наукова грамотність у PISA (дослідницька компетентність) визначається такими трьома компетентностями:

- пояснення природничих явищ;

– оцінювання й розробка здобувачами дошкільної освіти пошукового дослідження;

– здійснення дітьми інтерпретації отриманих даних і доказів [6, с. 18].

Отже, першою компетентністю є спроможність надавати пояснення про природні явища, технології, технічні артефакти, а також передбачати їхні наслідки [6, с. 16]. Наступна – передбачає свідоме використання знань й розуміння наукових досліджень, визначення відповідей на наукові дослідження, визначення відповідних процедур і шляхів вирішення питань дослідження. Ще одна компетентність характеризує уміння науково обґрунтовувати та оцінювати дані, докази та визначати надійність сформульованих висновків [6, с. 18].

Тому дослідницька компетентність потребує не тільки знання змісту і процедур, але й епістемного (філософського) знання, що включає розуміння логічного, послідовного обґрунтування загальних практик наукового дослідження, стану пов'язаних наукових тверджень і значення фундаментальних термінів [6, с. 19].

Отже, як засвідчує проведений аналіз, дослідницькій компетентності характерні такі ознаки: досліджувати об'єкти і явища навколишнього середовища і узагальнювати отримані результати, спостерігати та пізнавати нове; здатність до пошуку, до організації пошукової діяльності і виявлення пошукової активності; мотивація на необхідності пізнання навколишнього світу; формування якостей дослідника.

Аналізуючи Базовий компонент дошкільної освіти, можемо визначити структуру дослідницької компетентності дітей дошкільного віку: когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти [3].

Під час ознайомлені дітей з природою, суспільством значущим є вплив пошукової діяльності, яка допомагає удосконалити самостійність дітей і опанувати знання про оточуюче середовище. Засобом впливу людини на об'єкт з метою його вивчення являється дослід. У ході проведення дослідів збагачується практична діяльність, словесне обґрунтування, чуттєве сприйняття

та посилюється розумова діяльність дітей, а також забезпечує міцність і повноту знань, які, безпосередньо, засвоює дитина. Для цілісного сприйняття дитиною навколишнього світу дослідницька діяльність являється найефективнішим засобом [28].

I. Козубовська [28, с.55] наголошує, що структура пошукової діяльності старшого дошкільника може бути представлена такими етапами:

1. Прийняття або висунення дітьми пізнавальної задачі.
2. Аналіз її умов з допомогою вихователя.
3. Висунення припущень про причини та наслідки спостережуваних явищ.
4. Відбір способів перевірки і планування.
5. Перевірка обраним способом висунутих припущень.
6. Аналіз фактів і формування висновків (рішення пізнавальної завдання).

Усі етапи пошукової діяльності здійснюються у процесі активного спостереження, дитячого експериментування.

Умовою розвитку дослідницької діяльності дитини є її суб'єктна позиція, яка виявляється в умінні висунути і реалізувати гіпотезу розв'язання проблеми в різноманітній пошуковій діяльності та експериментуванні.

Засобом впливу людини на об'єкт з метою його вивчення є дослід або експеримент.

Експеримент – це один із основних методів наукового дослідження, в якому вивчення явищ відбувається за допомогою «доцільно обраних або штучно створених умов» [10, с. 257]; «дослід, спроба щось здійснити» [35, с. 250]. Уже на думку О. Савенкова експеримент передбачає проведення практичних дій задля перевірки та порівняння та тісно пов'язаний із дослідницькою діяльністю [53, с. 12]. Уже Ю. Стрелкова експеримент в закладах дошкільної освіти аналізує як «ілюстрацію будь-яких явищ, процесів, за умови активної взаємодії з об'єктом, що досліджується» [50].

У контексті нашого дослідження, нам імпонують погляди Н. Лисенко, яка відзначає, що експеримент – це дослід, у якому діти дошкільного віку під

керівництвом вихователя у процесі порівняння і зіставлення, того, що досліджувалось та контрольного об'єкта, виділяють суттєву ознаку чи їх групи, які виникли в результаті діяльності [36, с. 27].

Для проведення експериментів, на думку Г. Беленької, діти дошкільного віку мають володіти такими навичками:

- встановлювати зв'язки між змінами об'єктів рослинного світу та впливом на них природних чинників і діяльності людини;

- сортувати та класифікувати об'єкти рослинного світу (листя, плоди) за визначеними показниками – колір, маса, об'єм;

- пророщувати насіння різноманітних культурних та дикорослих рослин, коренеплодів у ґрунті та воді за різних умов освітлення та різних теплового і водного режимів» [4, с. 33].

Отже, експеримент – це особливий метод дослідження, у процесі якого під керівництвом вихователя здійснюється вся дослідницька діяльність дітей.

Уже дослід — відтворення якого-небудь явища або спостереження за новим явищем у певних умовах з метою вивчення, дослідження. У ході проведення дослідів збагачується практична діяльність, словесне обґрунтування, чуттєве сприйняття та посилюється розумова діяльність дітей, а також забезпечує міцність і повноту знань, які, безпосередньо, засвоює дитина.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам виявити види досліджень та експериментів, які можна проводити в ЗДО:

- демонстрація. Вихователь спрямовує дослідницьку роботу дітей на виявлення та пояснення властивостей предмету чи явища, який досліджується. Діти лише спостерігають за дослідом і пробують формулювати висновки;

- навчання. Діяльність кожного дошкільника, яка базується на активності кожного вихованця індивідуально перевіряти поставлені перед дослідом гіпотези, знаходити відповіді на свої питання, перевіряти свої знання та можливості [47, с. 5].

Указані підходи до застосування в освітньому процесі ЗДО дослідів спрямовані на формування в дітей знань про природні предмети і явища, розвиток їх пізнавального потенціалу, креативного та критичного мислення.

Тому важливо формувати природничо-екологічну компетентність дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності за допомогою проведення дослідів та експериментів.

Г. Беленька розкриває характерні ознаки дослідницької діяльності:

- дитина має усвідомлену мету й гіпотезу (власне припущення);
- дослід для неї виступає засобом уточнення і розширення раніше засвоєної інформації;
- потребує спеціально створених умов та обладнання [4, с. 33].

Учена, аналізуючи погляди різних науковців, приходять до висновків, що «дослідницька діяльність» як специфічна людська діяльність, що регулюється свідомістю і активністю особистості, спрямована на задоволення пізнавальних, інтелектуальних потреб, продуктом якої є нове здобуте знання, отримане відповідно до поставленої мети, за об'єктивними законами і наявними обставинами, що визначають реальність і досяжність мети [4].

Як зазначає Л. Біла, у результаті дослідницької діяльності у дітей формуються:

- навички пошукової роботи;
- інтерес до явищ живої і неживої природи;
- самостійна розумова діяльність [4].

Дослідницька діяльність наближує дитину до проблеми, в ході її вирішення у малюків активізується допитливість та самостійні «відкриття» у природі. Під час досліду дитина вирішує завдання за допомогою наявних у неї знань, умінь та навичок. У результаті знаходять шляхи їх розв'язання. На правах відкривача індивід пізнає динаміку і статичність природних явищ [52].

Для цілісного сприйняття дитиною навколишнього світу дослідницька діяльність являється найефективнішим засобом [52].

Отже, дослідницька діяльність є дуже поширеним видом організації роботи дітей, яка сприяє усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків та розвитку в них спостережливості. У ході дослідження розкривається причина певного явища, у зв'язку з цим малюк має можливість самостійно його продемонструвати і та прокоментувати. У результаті дослідницької діяльності у дошкільників повинні бути сформовані навички пошукової роботи, самостійна діяльність та інтерес до явищ природи.

2.2. Організація дослідницької діяльності дітей дошкільного віку з формування природничо-екологічної компетентності

Дослідницька діяльність є важливим видом діяльності в дошкільному віці. Саме дослідництво розвиває спостережливість, увагу до навколишнього світу, допитливість; сприяє розвитку мислення, підвищує рівень розвитку мовлення дошкільників; виховує самостійність, саморегуляцію у малюків. Діти мають висловлювати свої припущення, обговорювати хід дослідів та підводити підсумки, аналізувати результати. Поряд з цим, дослідницька діяльність є елективним видом діяльності, що передбачає формування природничо-екологічної компетентності дітей.

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено види компетентностей дітей дошкільного віку, серед яких і дослідницька. Відповідно ББК, дослідницька діяльність – це здатність дитини використовувати власну сенсорну систему в процесі логіко-математичної і дослідницької діяльності [3].

Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності, визначаємо як набута здатність дітей 3-4 років до відповідальної поведінки у природі, знання її законів, що відбувається під впливом пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності; здатність спостерігати, проводити експерименти та досліді з метою пошуку нового, раніше невідомого для дитини [3].

Організація дослідницької діяльності в ЗДО передбачає дотримання низки вимог. Узявши до уваги погляди А. Богуш [7, с. 27-29], нами визначені такі принципи дослідницької діяльності дітей дошкільного віку (табл.2.1)

Таблиця 2.1

Принципи організації дослідницької діяльності в ЗДО

<i>№ з/п</i>	<i>Принцип</i>	<i>Сутність принципу</i>
1.	Інтеграції	Передбачає використання в процесі дослідницької діяльності знань з різних галузей знань та зрізних напрямів БКДО.
2.	Цілісності і системності	Має на меті формування в здобувачів дошкільної освіти системи компетенцій про довкілля у їх цілісності.
3.	Діяльнісного пошуку	Включає обов'язковість занурення дітей у різні види пізнавальної діяльності.
4.	Діадної взаємодії	Має на меті організацію розвитку і формування цілісної особистості дитини в системах: «організм-середовище», «особистість-довкілля», «дитина-соціум», «педагог-дитина», «діти-довкілля»
5.	Ізоморфізму	Передбачає взаємодію кожної дитини із зовнішнім світом, сприяння її входженню у процес діяльності, утворенню «особистісного світу дитини», її цілісного «життєдіяльного простору».
6	Краєзнавства	Має на меті врахування в дослідницькій діяльності особливостей рідного краю, використання звичаїв, традицій свого рідного краю.
7.	Єдності зовнішніх впливів довкілля і внутрішніх умов кожної дитини	Передбачає урахування в процесі дослідницької діяльності внутрішнього світу дитини, особливостей її сприймання, уявлення, переживання, розуміння, усвідомлення відповідно до її індивідуальних властивостей, її поведінки, вчинків, знань.
8.	Поєднання пізнавальних і виховних завдань	Має на меті поєднання різнобічних виховних впливів природи у дослідницькій діяльності.

У контексті нашого дослідження важливим є визначення етапів дослідницької діяльності дітей дошкільного віку.

I етап — підготовчий – передбачає виявлення життєвого досвіду дітей про об'єкти і явища живої/неживої природи. Важливою на цьому етапі є мотивація дітей до пошукової діяльності і створення захоплюючої атмосфери пошуку.

II етап — формулювання гіпотези – передбачає формулювання припущень перед проведенням дослідницької діяльності. Оскільки, як наголошує І. Карапузова, правил виведення закономірностей з окремих фактів, доступних для розуміння у дошкільному віці, є три – часові, послідовні та причинно-наслідкові, то вихователь може висловити одне або декілька припущень спільно з дітьми. Тоді за допомогою гіпотези здійснюється перевірка знань дітей, можливості їх поглиблення й узагальнення. Адже певні теоретичні припущення діти формулюють емпіричною мовою [26, с. 98].

III етап — перебіг досліду та подальший обмін думками.

IV етап — підсумковий, на якому відбувається обговорення результатів, отриманих у процесі дослідницької діяльності.

Залежно від обсягу та складності організації і проведення дослідження може бути цілісним, або окремим елементом дослідницької діяльності.

У процесі реалізації вказаних етапів дослідницької діяльності в дітей формуються здібності розглядати конкретні природні явища. Вони не лише сприймають властивості об'єктів природи, а й виділяють, оцінюють справжні необхідні умови здійснення природних процесів, тобто можуть з'ясувати, проаналізувати і зовнішні умови, і внутрішню зумовленість змін, що відбуваються з об'єктами та явищами природи [26].

На думку Н. Пахомової, дослідницька робота в закладі дошкільної освіти потребує створення умов, в яких дошкільники будуть забезпечені необхідними матеріалами, предметами, речовинами, одягом тощо.

Поряд з цим, розробляючи та добираючи необхідний інвентар, потрібно дотримуватися певних вимог:

– матеріал має бути простим, безпечним та відповідати віковим особливостям дітей;

– дослідницька діяльність має бути ретельно спланована [46].

Задля оптимальної організації дослідницької діяльності, на думку К. Крутій, у закладі дошкільної освіти має бути створена STREAM-лабораторія, діяльність якої буде спрямована на розвиток дослідницьких умінь, розумових процесів, креативності, критичного мислення та здатності до конструювання [67].

Як зазначає учена, у цій лабораторії із живою та неживою природою, а саме:

- обстеження й аналіз предметів, речовин; класифікувати об'єкти тощо;
- здійснювати спостереження та опис природних явищ, рослин, тварин тощо.

Діти зможуть самостійно пізнавати довкілля, розрізняти живу і неживу природу, сприймати різнобічно об'єкти і явища, що досліджуються, вступати у взаємозв'язок з довкіллям, із відповідальністю і охайністю ставитися до довкілля та цінити і берегти все довколишнє [67].

Уже Н. Яришева виокремлює чотири етапи дослідно-експериментальної роботи дітей дошкільного віку :

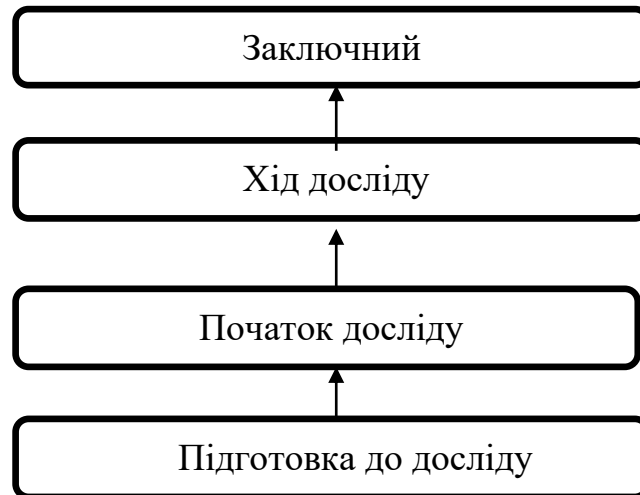
- підготовка дітей до дослід. Вихователька проводить з дітьми бесіду, щоб зацікавити їх дослідом, виявляє наявні знання;
- початок дослід: обговорення умов і висування припущень;
- хід дослід. Спостереження дітей за ходом дослід, обмін думками;
- прикінцевий: обговорення результатів дослід [65]. На погляд авторки, найбільше дослідів у закладі дошкільної освіти проводять для вивчення властивостей об'єктів неживої природи: води, повітря тощо [65, с. 190].

Цінність проведення дослідів у тому, що діти не отримують готових знань від педагога, а шукають знання; досліджуючи різні явища природи, малюки здобувають знання у певній логічній послідовності.

Варто відзначити, що дослід за своєю структурою дуже схоже із спостереженням. Багато спільного між дослідом, які проводяться за участі дітей дошкільного віку та школярів. Його особливістю є висування гіпотези,

яка в процесі спостереження відсутня. Дослід, як форма організації дітей, в освітньому процесі молодших дошкільників повинен проводитися раз на тиждень [49].

Дослід складається із чотирьох етапів: підготовка до дослід, початок дослід, хід дослід, заключний (рис. 2.1).

2.1. Структура дослід

Усі вони взаємопов'язані, із застосуванням кожного з етапів педагог та вихованці досягають поставленої мети та завдань.

На основі аналізу поглядів учених пропонуємо такі структуру організації та проведення дослідницької діяльності:

- формулювання мети та гіпотези дослідження на основі раніше набутих знань і життєвого досвіду;
- чітке планування дослідження, складання схеми організації дослідної роботи;
- проведення дослідження через збирання емпіричних даних, їх аналіз;
- отримання та розповсюдження результатів діяльності на інші явища і об'єкти.

Отже проаналізувавши сутність дослідницької діяльності в закладі дошкільної освіти, визначимо принципи формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в дослідницькій діяльності:

–цілеспрямованості – включає чіткість постановки цілей дослідницької діяльності в процесі формування природничо-екологічної компетентності;

– принцип ігрового характеру дослідницької діяльності, що передбачає використання ігрових технік та завдань, спрямованих на пізнання дітьми природи та дозволяє їм активно взаємодіяти з навколишнім середовищем;

– принцип зацікавленості в дослідженні природи, її явищ та об'єктів;

– мотивації і стимулювання – має на меті стимулювання дітей до пізнання природи і навколишньої дійсності та мотивації до природоохоронної діяльності в процесі пізнання природи;

– систематичності і послідовності – передбачає організацію є проєктування дослідницької діяльності для поступового поглиблення знань і умінь досліджувати природні процеси;

– інтеграції – передбачає формувати природничо-екологічну компетентність в процесі пізнання явищ і процесів природи, інтегровано, у взаємозв'язку з навколишнім світом, розкритим у різних освітніх напрямках (мовленнєвим мистецьким, сенсорно-пізнавальним і ін.) Базового компоненту дошкільної освіти;

– принцип природозбереження та природопримноження – має на мені формування компетенцій бережливого ставлення до природи; виховання природодоцільної поведінки;

– принцип єдності з природним середовищем включає цілеспрямовано організовану діяльність дітей в природничих екскурсіях, іграх на свіжому повітрі, спостереженнях для підвищення екологічної обізнаності;

– партнерства – включає спільну діяльність ЗДО з батьками у формуванні природничо-екологічної компетентності в дослідницькій діяльності, через залучення батьків до природодослідницьких прогулянок, екскурсій, походів тощо [3].

В організації дослідницької діяльності з дітьми молодшого дошкільного віку перед вихователями ставляться такі завдання:

- формувати уявлення про живу та неживу природу, про її явища та об'єкти;

- сприяти засвоєнню сенсорних еталонів, розвивати різні сфери сприйняття навколишнього світу;

- спонукати до міркувань, побудови самостійних гіпотез;

- активізувати знання й практичний досвід дітей у різних видах діяльності у природному довкіллі;

- формувати знання та вміння для проведення експериментів та дослідів;

- удосконалювати мовленнєву діяльність;

- вчити застосовувати складні та поширені речення у спілкуванні;

- розвивати вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу, способів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог;

- спонукати до міркувань, побудови самостійних гіпотез;

- виховувати любов та бережливе ставлення до природи.

Л. Мухоморіна зазначає такі шляхи реалізації вказаних завдань:

- заохочення дітей до діяльності в довкіллі;

- спостереження за працею, процесами навколо;

- організація занять, ігор, які включають елементи дослідницької роботи;

- проведення різноманітних екскурсій та дослідів;

- аналіз дослідів та експериментів [49].

Як засвідчують дослідження вчених, дослідницька діяльність у природі є найскладнішою. Проте саме ця діяльність відрізняється чіткою структурою, вимагає послідовного виконання визначених правил і завжди дає очікуваний результат. Характерною відмінністю дослідницької діяльності від інших видів діяльності є те, що вона репрезентує активні методи, невід'ємною ознакою яких є зміни предмета пізнання. Вихователю потрібно лише створити умови для вияву активності кожної дитини. Адже, правильно спланована і проведена дослідницька діяльність сприятиме вияву пізнавальної активності дошкільників, допитливості та розвитку креативності і творчості.

Висновки до другого розділу

Дослідницька діяльність дітей дошкільного віку – це один із видів творчої діяльності, яка здійснюється під керівництвом вихователя, в результаті якої діти оволодівають екологічними знаннями та дослідницьким навиками.

Загальна логіка розвитку дослідницької активності у дитячому віці: у дітей 3-4 років у тому, що розвивається допитливість до всього нового, що виражається в самостійній постановці питань і проблем по відношенню до невідомого. Розвиток дослідницької активності відбувається як пошук відповідей на виникаючі питання, проблеми. Результатом дослідницької діяльності має бути сформована у дітей дослідницька компетентність. Дослідницьку компетентність характеризуємо як особистісне утворення, що проявляється у готовності та здатності до впровадження активної дослідницької діяльності, дослідницькій компетентності характерні такі ознаки: досліджувати об'єкти і явища навколишнього середовища і узагальнювати отримані результати, спостерігати та пізнавати нове; здатність до пошуку, до організації пошукової діяльності і виявлення пошукової активності; мотивація на необхідності пізнання навколишнього світу; формування якостей дослідника.

Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності, визначаємо як набуту здатність дітей 3-4 років до відповідальної поведінки у природі, знання її законів, що відбувається під впливом пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності; здатність спостерігати, проводити експерименти та досліді з метою пошуку нового, раніше невідомого для дитини. Визначили структуру дослідницької компетентності дітей дошкільного віку: когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти.

РОЗДІЛ ІІІ.

ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Аналіз змістового потенціалу програм дошкільної освіти у формуванні в дошкільників природничо-екологічної компетентності

Знайомство дитини з навколишнім середовищем у дошкільному віці зосереджене на дослідження та охоплення його багатогранності, явищ та об'єктів, законів, за яких розвивається світ.

Для того аби виявити показники, ознаки та результати формування природничо-екологічної компетентності під впливом дослідницької діяльності проаналізуємо програми розвитку дітей дошкільного віку.

З метою визначення змістового потенціалу програм дошкільної освіти у формуванні в дошкільників природничо-екологічної компетентності проаналізуємо БКДО, комплексні та парціальні програми: «Дитина», «Українське дошкілля», «Малятко», «Соняшник» та «Я у світі».

У Базовому компоненті дошкільної освіти, а саме в освітньому напрямі «Дитина у природному довкіллі» вказано, що природничо-екологічна компетентність формується під впливом: трудової, ігрової, дослідницької та пізнавальної діяльності. Саме поняття визначається, як спроможність дитини до доцільної поведінки в природі та знання її законів.

Сформованість знань:

- усвідомлює, що життя людини неможливе без природи;
- обізнана з позитивним і негативним впливом людини на природне середовище, проблемами довкілля;
- орієнтується в діяльності людини, спрямованій на збереження, відтворення й охорону природи [3].

Проаналізувавши освітній напрям «Дитина у природному довкіллі» із програми «Дитина» вдалося визначити, що ознаками сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей є:

- проявляє інтерес до розмаїття світу природи;
- має уявлення про зв'язки між явищами та об'єктами природи;
- знає різноманітні середовища існування рослин і тварин;
- помічає красу та естетичну своєрідність природи;
- бере участь у різних видах діяльності в природі;
- шанобливо відноситься до всіх виявів життя [17, с.121].

У даній програмі описана пошуково-дослідницька діяльності у таких формах: спостереження, ігри та праця в природі. Під час якої у дошкільників формуються навички пошукової роботи, проявляється інтерес до природних явищ та усього, що оточує її. Знання які діти здобувають в ході зазначеної вище діяльності допомагають розвивати розумові та творчі здібності.

У ході опрацювання програми «Українське дошкілля» ми дослідили показники природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку а саме:

- має уявлення про об'єкти і явища природи;
- ознайомена з кімнатними рослинами та умовами, необхідними для її догляду;
- має уявлення про свійських та диких тварин: їх назву, потребу до турботливого ставлення (доглядати, годувати);
- має поняття, що все живе - добре, корисне, гарне, його потрібно берегти;
- має уявлення про природоохоронну діяльність людини [9, с. 126].

Дослідницьку діяльність передбачено організовувати через участь дитини у праці та спостереженні за природними явищами. В ході застосування даних форм у вихованців розвиваються уявлення про роль людини в природі та її значення.

В освітньому напрямі «Дитина у природному довкіллі» комплексної програми «Українське дошкілля» зазначено, що одним із дієвих методів формування природничо-екологічної компетентності є екскурсії на свіжому повітрі. Вони дозволяють ознайомлюватися дітям із природними явищами та об'єктами, із змінами в природі, із діяльністю людей. Тому серед форм дослідницької діяльності вибрано екскурсію, під час проведення екскурсії дошкільники пізнають світ.

Аналіз комплексної програми «Малятко» дозволив визначити такі результати формування природничо-екологічної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку:

- діти виявляють інтерес до природних явищ та об'єктів, прагнуть пізнати їх суть, милуються природою;
- мають знання про сезонні особливості стану об'єктів та явищ неживої природи, причини їх змін;
- розрізняють об'єкти живої та неживої природи, розуміють потребу живих істот у чистій їжі, воді, повітрі;
- з допомогою дорослих доглядають за рослинами і тваринами в куточку природи, за городом та квітником;
- мають уявлення про органи свого тіла, прагнуть дотримуватись правил догляду за ними [49, с. 168].

У даній програмі однією з форм дослідницької діяльності у формуванні природничо-екологічної компетентності є цільова прогулянка, особливістю якої є збагачення естетичних та моральних вражень дітей. Дослідницька діяльність у цьому контексті проявляється у спостереженні за птахами, збиранні та визначенні форм плодів, розрізненні особливостей весняних квітів тощо.

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» вказано такі показники формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників:

- має уявлення про те, що вона сама, її родина, друзі, знайомі їй люди, жителі України та інших країн живуть на планеті Земля;

- розуміє, що на Землі є багато водойм різної величини (морів, річок, озер) і суші;

- допомагає дорослим доглядати за рослинами на підвіконні або на присадибній ділянці;

- знає правила безпечної поведінки в природі;

- має уявлення про те, що Земля це частинка Всесвіту [66, с. 184].

Дослідницька діяльність формується під час спостережень на ділянці дошкільного закладу або поза його межами, що допомагають дитині оволодіти елементарними знаннями про природо доцільну поведінку, більш детально ознайомитися із об'єктами природи та виконанням практичних дій з ними.

Цікавою і такою, що сприяє формуванню природничо-екологічної компетентності є програма «Світ дитинства» [55].

У програмі зазначено, що уже з трирічного віку дитина ознайомлена з природними предметами своєї місцевості, вона знає назви окремих птахів та рослин. Може назвати властивості води, снігу, піску і ін. Дитина за формою, смаком, кольором може називати овочі, фрукти; здатна взаємодіяти з природними об'єктами своєї місцевості, вчиться співвідносити умови з досягненням мети. У дитини цього віку формуються елементарні уявлення про Землю, Космос, явища природи. про рослини і тварини в різні пори року. дитина цього віку може їх порівнювати і робити власні узагальнення. Програма передбачає формування в малюків здатностей спостерігати за природою та діяльністю людина в природі в різні пори року. Малюки трирічного-чотирирічного віку уміють милуватися природою, красою небесної сфери, спостерігати за зміною дня за життям та харчуванням тварин і рослин. До показників сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників автори програми відносять елементарну обізнаність з єдністю життя на землі і на небі усвідомлення себе частинкою природи; виявляти бажання і інтерес до діяльності в природі, привчатися регулювати власну поведінку на природі спрямовану на її збереження і примноження світ дитинства [55, с. 40].

Розглянувши освітні програми, затверджені Міністерством освіти і науки України, не обійдемо увагою парціальні програми, що певною мірою розкривають зміст формування дослідницьких умінь дітей молодшого дошкільного віку. З'ясовано, що актуальними програмами в розрізі нашого дослідження є: «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (автор – К. Крутій) [67] та «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» (автори – Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун) [15].

В основі програми «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» [67], лежить інтегрований підхід до змісту та умов освіти дітей молодшого дошкільного віку. У структурі програми розміщений освітній напрям «Природничі науки» у якому розкрито особливості формування в дітей дошкільного віку причинно-наслідкових зв'язків, усвідомлення різноманітності об'єктів навколишньої дійсності засобами інтеграції з іншими освітніми напрямами як елементів пошуку. Серед основних завдань розділу «Природничі науки» виокремлюють: навчання дітей аналізувати побачене, почуте й відчуте; порівнювати й класифікувати об'єкти навколишньої дійсності за різними ознаками чи властивостями; помічати протиріччя; пояснювати свої висновки та доводити свою позицію; установлювати зв'язки між властивостями об'єктів та дій з ними. А це і є структурними елементами дослідництва.

Основна концепція програми побудована на інтеграції різних освітніх напрямів, отже, є підстави стверджувати, що формування природничо-дослідницьких умінь може відбуватися в поєднанні різних видів діяльності на заняттях з мовлення, заняттях з математики, заняттях з образотворчого мистецтва тощо. Такий підхід дозволяє розглядати тему заняття з погляду різних наук, а отже, формувати науковий світогляд у дітей та давати їм комплексні знання щодо досліджуваного об'єкта.

Неабиякою популярністю серед педагогічних працівників користується програма «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» (автори О. Пометун, Н. Гавриш) [15]. Ретроспективний аналіз її змісту дозволяє стверджувати, що основним її напрямом є формування у дітей дошкільного віку екологічних

умінь, серед яких – правильна модель поведінки дитини дошкільного віку в природі. Так, згідно з принципами сталого розвитку, дитина дошкільного віку має навчитися раціонально використовувати ресурси природи для задоволення власних потреб та усвідомлено робити вибір способу життя [15]. Концептуальні засади емпайермент-педагогіки, що простежуються в змісті парціальної програми, дозволяють сформувати у дошкільника правильний світогляд та бережливе ставлення до навколишнього середовища шляхом створення умов для позитивного зворотного зв'язку в груповій чи індивідуальній формах роботи. Програма вже апробована педагогами в закладах дошкільної освіти, тому можемо стверджувати про її ефективність у формуванні емоційно-ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до навколишнього середовища [15].

Отже, до природничо-дослідницьких умінь дітей молодшого дошкільного віку належать уміння:

- спостерігати (за зміною пір року, явищами природи, поведінкою тварин, ростом рослин, рухом хмар, напрямком вітру, зміною тіні впродовж дня тощо);
- досліджувати (уміння добирати необхідні матеріали для проведення досліду чи експерименту, планування власної діяльності, висунення гіпотез, прогнозування результату дослідження, формулювання висновків тощо);
- пояснювати (уміння пояснювати простий ланцюг живлення «морква – заєць», властивості неживої природи та їх зміну під впливом зовнішніх чи внутрішніх факторів, наприклад, «лід – вода – пара» тощо);
- групувати (уміння класифікувати тварин та рослин за певними ознаками, рисами чи властивостями, місцем проживання, способом життя тощо);
- порівнювати (уміння помічати та зіставляти за ознаками пори року, знаходити спільні та відмінні риси та порівнювати властивості об'єктів навколишнього світу);

- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (уміння виявляти взаємозв'язки між подіями, об'єктами та явищами, спрогнозувати результати діяльності людини в природі тощо);
- прогнозувати (уміння побачити результат дослідження, експерименту чи на основі вже відомих знань, наприклад, передбачати веселку після дощу, мороз при зниженні температури повітря тощо);
- робити висновки та узагальнювати (уміння дитини пояснити власну думку надаючи факти, що підтверджують її);
- підтверджувати чи спростовувати результати власної діяльності тощо.

Знайомство дитини з навколишнім середовищем у дошкільному віці зосереджене на дослідження та охоплення його багатогранності, явищ та об'єктів, законів, за яких розвивається світ.

Програма «Соняшник» визначає сутність екологічного виховання як виховання інтересу до об'єктів природи та формування бережного ставлення до них (не ламати, не витоптувати, не смітити у природному доквіллі). Виховання бажання брати участь у спільних акціях дорослих і дітей щодо збереження та відновлення доквілля. Дослідницька діяльність передбачена у процесі пізнання природи в ході екскурсій, піших переходів та прогулянок. Програмою передбачено необхідність формування в малюків таких умінь: активно пізнавати доквілля і дотримуватися правил поведінки в ньому та в найближчому соціум, включитися в різні види діяльності, в тому числі і дослідницьку, прагнути до самостійності під час спостережень за природою; дотримуватися етичних засад спілкування та чемної поведінки у громадських місцях, емоційно реагувати на красу доквілля [25, с.33]. У розділі «Розвиток рухових умінь і навичок» програмою передбачено різні види ігор з природними матеріалами – піском, водою, снігом тощо. Заохочення до дослідницької діяльності у пізнанні якостей і властивостей природних матеріалів за допомогою дотикового та зорового аналізаторів (з вологого піску ліпити «пиріжки», «пасочки» тощо можна, а із сипкого, сухого – ні; легкі предмети

плавають у воді, а важкі – тонуть). Розвиток самостійності у виборі іграшок-інструментів для ігор з піском і водою (лопатки, совочки, формочки), фантазії, творчості, формування навичок соціальної поведінки під час взаємодії з однолітками [25, с. 47].

Для дітей чотирирічного віку у програмі «Соняшник» подана програма «Пізнавайлик». З формування природничо-екологічної компетентності дітей засобами дослідницької діяльності у ній передбачено завдання дослідження піску, ґрунту, води і інших природних об'єктів. Програма спрямована на подальше ознайомлення малюків з природним довкіллям. До результатів сформованих умінь дітей віднесено, що дошкільники зором і дотиком визначають сенсорні характеристики піску, води, глини, снігу, каміння та можливості їх використання відповідно до властивостей (сніг розсипчастий, його можна використовувати для гри «Крамниця», але снігову бабу зліпити не можна). Залежно від рівня розвитку мовленнєво-комунікативних умінь та навичок може самостійно пізнавати природні процеси та гратися з піском та водою або залучає до таких ігор своїх однолітків. Користується ігровим інвентарем (лопатками, совочками тощо) [25, с.58].

Програмою визначено види праці дитини у природі, у процесі якої можна пізнавати нове у природі:

- включення дитини під керівництвом дорослого у працю по догляду за квітами, тваринами, рослинами у куточку природи , що сприятиме збагаченню знань про деякі природні об'єкти;
- формування навичок догляду за широколистими кімнатними рослинами (протирання листків ганчіркою, підливання кімнатних рослин);
- залучення дітей до сільськогосподарської праці. Навчання дітей копати грядку, висівати велике насіння (квасоля, горох, біб, цибуля);
- доглядати за посівами (розпушувати землю, поливати, виривати бур'ян, збирати урожай);

–формування відчуття задоволення від одержаних результатів. Виховання любові до землі як годувальниці людини та поваги до людей, які працюють у полі, саду, на городі, доглядають тварин.

У розділі IV програми визначено основні види праці в природному довкіллі. У процесі пошукової діяльності чотирирічні малюки закріплюють знання про пори року (осінь, зима, весна, літо) , про особливості сезонних змін у живій та неживій природі; про природні об'єкти, їхні властивості, характерні особливості: про сонце, небо, хмари, повітря, ..., рослини, дерева і кущі, що ростуть на майданчику дитячого садка; овочі, квіти, тварини: свійські (кішка, собака, корова, коза, баран); дикі (білка, заєць, і ін.

У процесі пошукової діяльності дошкільники ознайомлюються з різними видами сільськогосподарської праці: землеробством, городництвом, садівництвом, бджолярством.

У малюків розвиваються естетичні сприймання природного довкілля, усвідомлення важливості його для людини та її здоров'я, виховується екологічна культура, бережного ставлення до природи, дотримання безпечної поведінки у природному довкіллі.

З метою формування природничо-екологічної компетентності дітей ознайомлюють з Червоною книгою України та природоохоронними заходами.

Дослідницька діяльність реалізується через спостереження, заохочення до щоденних постійних спостережень за сезонними явищами у різні пори року та впродовж дня за природними об'єктами, за діями і вчинками людей; проведення дослідів і ін.

Включення у дослідницько-пошукову роботу зі знайомими та безпечними для життєдіяльності предметами і матеріалами (наприклад, з фарбами) та зацікавлення дітей цим видом діяльності. На підставі власних спостережень і дослідів у дітей формуються уміння робити умовиводи [25, с.78].

Отже, аналіз програм розвитку дітей («Українське дошкілля», «Соняшник», «Малятко», «Дитина», «Я у світі» та Базового компонента дошкільної освіти) дозволив визначити, що в кожній із перелічених вище

програм описані: показники, ознаки та результати формування природничо-екологічної компетентності.

Передбачено форми дослідницької діяльності з формування природничо-екологічної компетентності обрано: піші переходи, екскурсії, спостереження, проекти та цільові прогулянки. Із застосуванням перелічених форм діти із легкістю оволодіють необхідними знаннями природничо-екологічного спрямування та отримають безліч позитивних емоцій.

3.2. Актуальний стан сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку у дослідницькій діяльності

З метою визначення рівня сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку у дослідницькій діяльності, що було одним із завдань дослідження, нами проведено констатувальний етап експерименту.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ЗДО №31 м. Луцька. До участі в ній було залучено 50 дітей молодшого дошкільного віку.

Узявши за основу Базовий компонент дошкільної освіти, визначимо аналогічні компонентам (підпункт 1.2.) критерії і показники сформованості природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку: пізнавальний, емоційний та діяльнісний [3].

Для виявлення рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників в процесі дослідницької діяльності застосуємо такі емпіричні методи дослідження (опитування, спостереження, педагогічний експеримент).

Емоційний критерій з показниками: діти молодшого дошкільного віку з цікавістю відносяться до дослідницької діяльності з об'єктами і явищами, з

бажанням перебувають у куточку природи, люблять щось роботи в ньому, залучаються до допомоги вихователеві у куточку природи, можуть оцінити своє ставлення діяльності.

Пізнавальний критерій з показниками: діти цього віку знають основні явища природи і як за ними спостерігати, відрізняють явища живої/неживої природи; знають особливості впливу людини на природу, знають про різні наслідки такого впливу.

Діяльнісний критерій з показниками: дошкільники прагнуть дотримуватися правил поведінки у природі, залучаються до проведення різних дослідів у куточку природи і на вулиці, уміють фіксувати зміни об'єктів природи, за якими спостерігають.

Дослідно-експериментальна робота проводилася в процесі спостережень за діяльністю дитини в куточку природи або на вулиці (за критеріями, запропонованими О.Панченко), використання методики «Дерево бажань» в обробці О. Панченко [43].

Рівні сформованості дослідницької компетентності визначалися сумою балів (табл.3.1)

Таблиця 3.1

Рівні і критерії сформованості дослідницької компетентності

Рівні/бали	Критерії рівнів сформованості
Достатній (25-35 балів)	Діти з бажанням працюють у куточку природи і на природі. Із захопленням спостерігає за змінами росту рослин, намагається самостійно формулювати висновки відповідно до побаченого. Висловлює припущення щодо поставленого завдання. З інтересом долучається до проведення дослідів з природними об'єктами і формулює висновки до побаченого. Знає поширені назви рослин і тварин, вплив людини на природу. Зуміє висловити власну думку і поставити питання в процесі роботи з природними об'єктами. Речення чіткі, судження аргументовані, відповідають темі проведеного дослідження.

<p>Середній (17-26 балів)</p>	<p>Діти помірно вмотивовані до проведення спостережень за приводними об'єктами в куточку природи і на природі. Час від часу долучається до роботи з дослідями. Прагне самостійно відповідати на поставлені питання щодо побаченого в процесі спостереження. На складніші питання з утрудненням дає відповіді, чекаючи на допомогу від інших. Частково обґрунтовує сутність явища чи предмету, за яким спостерігає. Знає поширені назви рослин і тварин. Не умію цілком правильно визначити вплив людини на природу. Не завжди з першого разу розуміє поставлені завдання, тому потребує його повторення і пояснення. За умови цікавого спостереження. активно розглядає природні об'єкти чи явища, називає і пояснює зміни, які відбуваються. Іноді задає питання вихователю, але не завжди чекає відповіді. Мовлення з проблеми спостереження чітке, але не завжди аргументує результати побаченого.</p>
<p>Низький (менше 17 балів)</p>	<p>Діти не люблять спостерігати за об'єктами природи і брати участь в дослідницькій діяльності. Має невелике коло знань про поширені рослини і тварини. Не може визначити вплив людини на природу. Прагне отримати допомогу в поясненні змін, які відбуваються у природі. Не уміє повністю прослухати завдання для проведення спостережень. Не задає додаткові питання або не чекає відповіді. У мовленні відсутні логічні запитання.</p>

Рівень сформованості природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників за пізнавальним критерієм у процесі дослідницької діяльності визначався за методикою Т.Рябко (адаптована методика В. Юркевич [52]). Результати проведеної методики дозволили сформулювати такі висновки, що 8 (16%) дошкільників знають основні назви рослин і тварин, люблять перебувати в куточку природи чи на улиці в спостерігати за змінами, які відбуваються з природними явищами чи об'єктами.

У процесі проведення дослідів чи спостережень за природою прагнуть самостійно формулювати свою думку, чітко відповідати на поставлені питання і аналізувати, вони уміють поставити питання в процесі роботи з природними

об'єктами. Можуть визначити позитивний і негативний вплив людини на природу. Відповіді чи пояснення цих дітей чіткі, судження аргументовані, відповідають темі проведеного дослідження. У цих дітей яскраво виявлене прагнення до пізнання нового у природі. Такі результати засвідчили достатній рівень сформованості природничо-екологічної компетентності дітей у процесі дослідницької діяльності.

У 26 (52%) респондентів молодшого дошкільного віку (середній рівень) розвинена потреба в пізнанні нового під час спостережень чи дослідів у куточку природі чи на природі. Вони люблять спостерігати, проводити самостійні досліді. Можуть самостійно назвати окремі рослини і тварини, визначити вплив людини на природу. У процесі дослідницької роботи інколи відповідають іноді відволікаються і не можуть не завершити розпочату роботу. Намагаються самостійно висловлювати результати спостережень, роботи висновки, судження у більшості випадків аргументовані. Інколи звертаються за допомогою до вихователів у трактуванні побаченого. Уміють самостійно ставити питання, але не завжди чекають відповіді на них.

До низького рівня сформованості природничо-екологічної компетентності в процесі дослідницької діяльності віднесено 16 (32%) дітей молодших дошкільників. Ці діти не люблять спостерігати за природою і проводити самостійно досліді. Але, коли й залучені до самостійної роботи, не прагнуть самостійно її виконати, а звертаються за допомогою до інших чи вихователя. Можуть самостійно назвати декілька назв тварин і рослин. Не уміють почути чітко завдання для виконання досліді. Дуже поверхово аналізують результати побаченого в результаті спостережень, речення неповні, у мовленні спостерігається відсутність логічних запитань.

Результати сформованості природничо-екологічної компетентності за методикою визначення пізнавальних потреб в дослідницькій діяльності подано у таблиці 3.2 та рис.3.1

**Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності
молодших дошкільників у процесі дослідницької діяльності за
пізнавальним критерієм**

<i>Рівні</i>	<i>К-сть дітей</i>	<i>У %</i>
Достатній	8	16
Середній	26	52
Низький	16	32

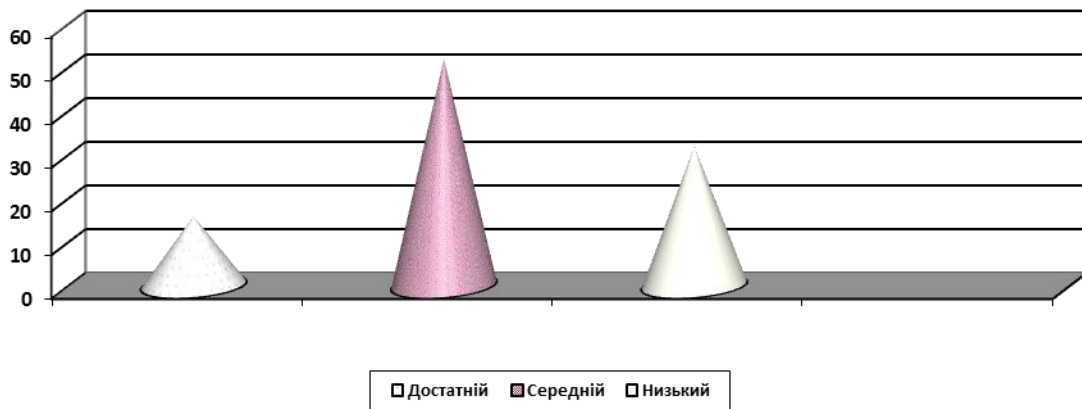

Рис. 3.1. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників у процесі дослідницької діяльності за пізнавальним критерієм

Щоб визначити емоційний критерій ми провели бесіду (Додаток А) з дітьми за питаннями: Чи любиш ти працювати на природі, досліджувати і пізнавати нове? Чи краще б ти проводив час з лего, утворюючи нові фігури? Що саме тебе найбільше засмутило під час роботи на присадибній ділянці?

Результати відповідей на запитання засвідчили, що:

– у 10 (20%) зі значним задоволенням працювали б з лего, як правило –це хлопчики. Ці діти аргументували свою думку тим, що такий вид діяльності дозволяє їм фантазувати, творити щось нове, що не було створене іншими. Тоді як дівчатка значну б увагу приділили догляду за рослинами, роботі на присадибній ділянці (вирвати зілля, підворушити землю і т.ін.).

– 22 (44%) малюків краще б гралися на майданчику або малювали;

– 18 (36%) засмутило, що багато дітей грається на майданчику, коли на присадибній ділянці потрібно доглядати за посадженими. Такі діти наголошували на необхідності залучати усіх малюків до догляду за рослинами (табл.3.3, рис. 3.2).

Таблиця 3.3

**Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності
молодших дошкільників у процесі дослідницької діяльності
за емоційним критерієм**

<i>Рівні</i>	<i>К-сть дітей</i>	<i>У %</i>
Достатній	18	36
Середній	22	44
Низький	10	20

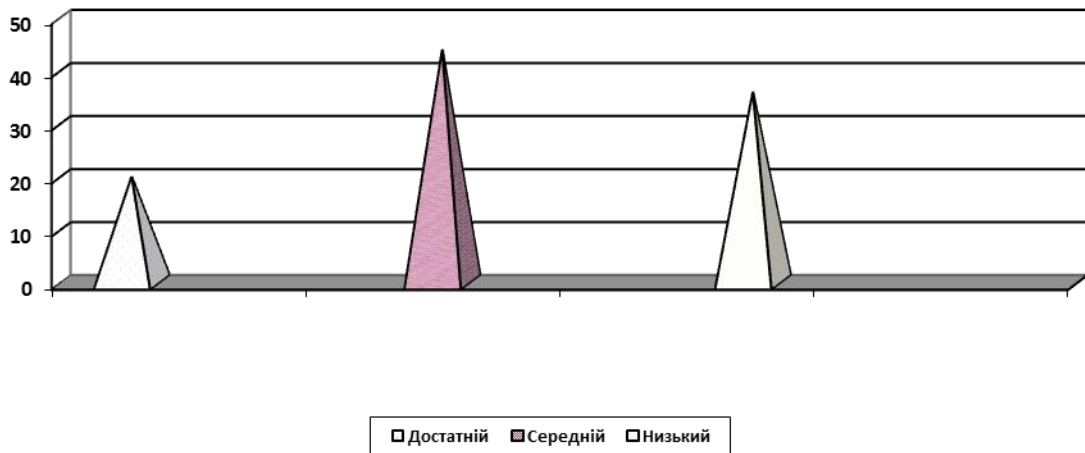

Рис. 3.2. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників у процесі дослідницької діяльності за емоційним критерієм

З метою визначення рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників у процесі дослідницької діяльності за діяльнісним критерієм нами було використано методику «Вибір діяльності» (Додаток Б) [52]. Ми запропонували дітям розглянути сюжетні картинки (ігрова

діяльність дітей, читання книг, малювання, робота в куточку природи, проведення дослідів, конструювання) і описати їх та відповісти на запитання.

За вибором малюка картинки, яка їм найбільше сподобалася, ми ставили завдання описати побачене. Робота з сюжетними картинками показала, що:

- по 26 (52%) – дошкільників вибрали картинки, на яких діти граються або малюють;
- 6 (12%) – респондентів обрали сюжетні зображення, на яких малюки займаються експериментальною діяльністю, щось досліджують, проводять досліди;
- 4 (8%) – обрали картинки, на яких діти займаються роботою в куточку природи, на природі, допомагають старшим доглядати рослин і ін.;
- 14 (28%) – респондентів обрали картинки з монтування, конструювання і ін.

Отже, за результатами методики, лише 6 (12%) молодших дошкільників обрали експериментальну діяльність, роботу в куточку природи, що свідчить проте, що в групі створені недостатні умови для організації дослідницької діяльності дітей і формування в них природничо-екологічної компетентності.

Ми також спостерігали за дітьми в процесі роботи на присадибній ділянці. Ця робота з дітьми була тривалою. Спочатку ми висаджували цибулю, огірки. Протягом місяця спостерігали чи відбулися якісь зміни на присадибній ділянці. Протягом чотирьох місяців спостерігали за змінами, які відбувалися з посадженими насінням і вихователь фіксував ці зміни у щоденнику спостережень. Діти порівнювали ріст огірків овочів у порівнянні з попередніми двома добами, словесно описували, що змінилося в рості овочів, аргументували причини таких змін.

За спостереженнями за дітьми у процесі роботи на присадибній ділянці нами з'ясовано, що уміння аналізувати виявили у 28 (56%) респондентів. У той час як незадоволення від невпевненості в собі відчували 14 (28%) дітей. Задоволення від діяльності отримали 26 (52%). 44% дітей залишилися незадоволені результатом спостережень, наголошуючи, що довго потрібно

спостерігати, а вони б хотіли, щоб насіння проростало скоріше і відразу ж були огірки і цибулини.

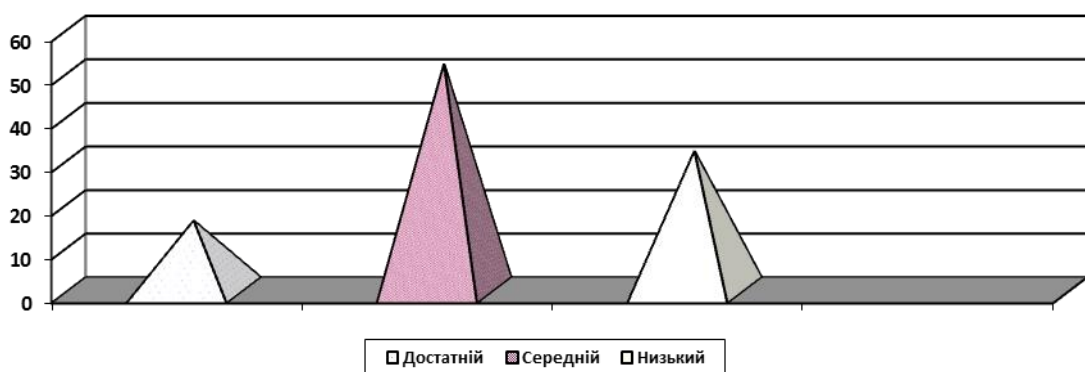
У куточку живої природи діти доглядали за рослинами за вказівкою вихователя. Лише 6 (12%) малюків зверталися до вихователів з проханням прослідувати, чи потрібно підливати вазони, коли чистити їх від сухого листя і ін. Це засвідчує той факт, що саме ці діти характеризуються свідомим ставленням до охорони природи і досаду за рослинами.

За результати спостереження та діяльності в куточку природи і на присадибній ділянці, нами виявлено рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності за діяльнісним критерієм. (табл.3.4 та рис. 3.3.).

Таблиця 3.4

**Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності
дітей молодшого дошкільного віку
в дослідницькій діяльності за діяльнісним критерієм**

<i>Рівні</i>	<i>К-сть дітей</i>	<i>У %</i>
Достатній	8	16
Середній	26	52
Низький	16	32

**Рис.3.3. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності
дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності
(за діяльнісним критерієм)**

Отже, результати проведеної роботи дозволяють зробити такі висновки, що за діяльнісним критерієм переважає середній рівень (52%) природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій компетентності. Значним є і низький рівень – 32%. Достатній рівень становить лише 16 %.

Узагальнені дані (за середнім арифметичним) відповідно до критеріїв (емоційний, пізнавальний та діяльнісний) та рівнів достатній, середній, низький) сформованості природничо-екологічної компетентності в дослідницькій діяльності дітей молодшого дошкільного віку подано у таблиці 3.5 та рисунку 3.4

Таблиця 3.5

Розподіл рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності на констатувальному етапі експерименту

<i>Рівні</i> <i>Критерії</i>	<i>Достатній</i>		<i>Середній</i>		<i>Низький</i>	
	<i>К-сть</i>	<i>У %</i>	<i>К-сть</i>	<i>У %</i>	<i>К-сть</i>	<i>У %</i>
Пізнавальний	8	16	26	52	16	32
Діяльнісний	8	16	26	52	16	32
Емоційний	18	36	22	44	10	20
Узагальнено	22,6%		42,3%		28%	

Рис. 3.4. Розподіл рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі дослідницької діяльності на констатувальному етапі експерименту

Отже, як засвідчують результати таблиці 3.5 та рис.3.4 переважаючим є середній рівень сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі пізнання нового за допомогою досліджень. Достатній рівень сформований у 22,6% дітей та 28 % респондентів виявили низький рівень. Це і спонукало нас до складання програми формування природничо-екологічної компетентності дітей в процесі залучення до експериментування.

3.3. Програма формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності

Природничо-екологічна компетентність виявляється в систематичному прийнятті рішень з огляду на екологічні наслідки власної діяльності, що чинить певний вплив на довкілля. Основою даної компетентності є екологічні знання, досвід практичної діяльності в довкіллі. Набуті екологічні знання є власним надбанням особистості, вони формуються під впливом екологічної інформації. Таку інформацію діти дошкільного віку отримують на заняттях, які спрямовані на формування природничо-екологічної компетентності [9, с. 7].

Заняття природничо-екологічного спрямування – це спеціально організований та регламентований дорослим процес формування природничо-екологічної компетентності, навичок природовідповідної поведінки, природодоцільного користування ресурсами, природоохоронної діяльності на основі знань про природу. Проводитися вони можуть як на території закладу дошкільної освіти, поза ним, так і у приміщенні [35]. Важливим видом діяльності у формуванні цієї компетентності є дослідницька діяльність.

З метою ефективності процесу формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності нами була розроблена програма «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо».

Провідна ідея програми – оптимально використовувати можливості віку дитини для її повноцінного її дослідницького розвитку та формування природничо-екологічної компетентності.

Програма орієнтує вихователів на розвиток у дитини особистісного дослідницького досвіду в природному середовищі. У розробленій нами Програмі формування природничо-екологічної компетентності молодших дошкільників будемо здійснювати за освітніми напрямами Базового компоненту дошкільної освіти [3].

Програма має на меті формування природничо-екологічної компетентності засобами дослідницької діяльності. Серед форм дослідницької діяльності нами використано спостереження за природою з формулюванням висновків, проєктна діяльність, проведення дослідів, експериментування, екскурсії та цільові прогулянки.

Для реалізації мети, нами за освітніми напрямами Базового компоненту дошкільної освіти були розроблені такі завдання:

- визначити теми занять;
- підібрати форми дослідницької діяльності з дітьми;
- описати результати (рис.3.6).

Таблиця 3.6

Програма: «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо»

<i>Освітні й напрям</i>	<i>Теми занять</i>	<i>Форма</i>	<i>Очікувані результати</i>
Особистість дитини:	«Водиця-чарівниця», «Що добре роблю для природи, що погано».	Евристична бесіда, проведення дослідів із водою, елементи дискусії, природо-збережувальна діяльність.	Усвідомлює цінність природи, її значення для повноцінної життєдіяльності. Уміє спостерігати за властивостями природних ресурсів, виявляти їх стан. Дотримується основних правил природоохоронної і природозбережувальної діяльності.

Мовлення дитини	«Краса лісової галявини», «Таємничий світ природи»	Пошукова прогулянка, уявна евристична подорож, розповідь.	Усвідомлює необхідність володіння культурою мовлення та спілкування в процесі опису природних ресурсів. Дотримується елементарних правил користування мовою у природному довкіллі. Мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок із екологічним вихованням.
Гра дитини	«Ігри на природі».	Бесіда, гра, розповідь.	Усвідомлює себе активним учасником природо-збереження в ігровій діяльності. Усвідомлює, що в грі формуються правила поведінки в природі. Уміє самостійно визначати зміст гри, розповідаючи про правила гри використовує засоби виразності; при потребі підбирає ігровий матеріал.
Дитина в соціумі	«До краси можна торкнутися тільки серцем», «Повітря. Яке воно». «Сортуємо сміття».	Бесіда, прогулянка, розповідь.	Формування уявлень про живу природу рідного краю. Помічає у світі природи прекрасне, чарівне, дивовижне. Уміє сортувати сміття, уміє прибрати прибудинкову територію, слідкує за її чистотою. Виховувати у дітей основи екологічно-доцільної поведінки, бережливості до флори і фауни рідного краю., гармонійні взаємини з природою.
Дитина в природному довкіллі	«Збережемо природу», «Подорож до чарівного лісу». «Пісок чарівник», «Мешканці лісу чи ні?»	Бесіда, екскурсія, гра	Визначає цінність природного довкілля та життєдіяльності людини, їх взаємозв'язок; розуміє, що природне довкілля змінюється внаслідок людської діяльності. Знає про елементарні природоохоронні заходи. Коментує, що необхідно роботи для збереження рослин і тварин, які зникають. Помічає зміни в природі. Уміє визначати причини цих змін.
Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі	«Звірі в осінньому лісі», «Тварини нашого містечка».	Бесіда, уявна подорож, розповідь.	Формування уявлення, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів та об'єктів довколишнього світу. Знає назви тварин, які мешкають в лісі, орієнтується в їх особливостях, розрізняє дикі і свійські тварини, їх розміри, колір, кількість. Знає правила поведінки у природі.

Дитина у світі мистецтва	«Намалюєм о річку», «Моє квітуче місто».	Пошукова бесіда, заняття з елементами оригамі, самостійна діяльність дітей.	Виявляє власне ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій, фольклору, до мистецьких творів художників, композиторів, музикантів, співаків, танцівників, що прославляють природу тощо. Уміє виявляти власні емоції, враження щодо побаченого в природі; виявляє емоційне ставлення у роботі з різними природними матеріалами. Переймає духовний потенціал мистецького твору у власний досвід, виховує в собі риси улюблених персонажів. Володіє комунікативними навичками спілкування з приводу змісту і краси природи. Із задоволенням наслідує мистецькі зразки відображення природних явищ — образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні. Охоче інтегрує в творчих завданнях власні інтереси, уподобання, цінності, набутий мистецький досвід діяльності сприйняття і відтворення прекрасного (уміння, навички).
--------------------------	--	---	---

Запропоновані заходи, за умови їх систематичного проведення, сприятимуть формуванню в молодших дошкільників природничо-екологічної компетентності в процесі пошукової діяльності. Тому Програма формування природничо-екологічної компетентності в процесі дослідницької діяльності передбачала реалізацію різних форм. Так, пошукова прогулянка на тему «Досліджуємо дерева парку» є однією із ефективних форм формування природничо-екологічної компетентності. У ході прогулянки діти досліджують дерева парку: різновиди дерев, мешканців парку, різнобарв'я кольорів та дарів осені. У дітей розвиваються вміння: спостерігати, описувати та класифікувати. Назбиравши різноманітних листочків, у закладі дошкільної освіти малюки виготовляють різні аплікації, складають розповіді по аплікації.

Цікавою і змістовною є екскурсія на тему «До місцевої річки». Під час екскурсії дошкільники досліджують природу біля річки (квіти, кущі, дерева тощо). Вивчають рослини, що ростуть на березі річки, спостерігають за водою і течією річки. Така форма роботи дозволяє формувати в дітей вміння:

спостерігати, порівнювати та описувати. По завершенні екскурсії до річки, діти аналізують побачене та малюють те, що їм найбільше сподобалося.

Змістовною і значимою для дітей стала евристична бесіда на тему «Повітря навколо нас». У ході бесіди малюки приходять до висновків, що повітря є всюди й завжди навколо нас, воно невидиме/прозоре і ін.

Дошкільники можуть провести дослід, приклавши долоню до рота, вдихнути носом повітря і видихнути його ротом. Діти аналізують, що вони видихають повітря.

Неабияке захоплення викликає в малюків завдання спіймати повітря. Вихователь пропонує виконати завдання руками, поліетиленовим пакетом. Молодші дошкільники приходять до висновків, що руками піймати повітря неможливо, проте поліетиленовими пакетами можна.

Цікавою стала і екскурсія «Дари осені» (див. Додаток Д).

Захоплюючими є спостереження за погодою.

У ході спостереження діти досліджують погоду. Опановують вміннями: спостерігати, аналізувати та описувати.

Корисною для дітей є бесіда на тему: «Ми і природа».

Під час бесіди дошкільники досліджують позитивний та негативний вплив на оточуюче середовище. Засвоюють вміння: спостерігати, аналізувати та описувати.

Пізнавальним є піший перехід на тему: «Стежками галявини». Під час пішого переходу діти досліджують породи дерев, різновиди листя на них, тварин; учаться їх порівнювати, визначати відмінності, описувати та ін.

Невід'ємною формою організації пізнавальної діяльності дітей молодшого дошкільного віку є діяльність на дитячих майданчиках та метеомайданчиках, де дитина знайомиться з властивостями піску (під час ігор в пісочниці) та води. Особливість діяльності на дитячих майданчиках та метеомайданчиках полягає у створенні умов для проведення щоденних спостережень за зміною природних умов відповідно до пори року, ознайомлення дітей з поняттям «тінь» та дослідження довжини тіні в різні

години дня (ранок, обід, вечір), вимірювання температури повітря, напряму вітру, кількості опадів. Для цих видів діяльності дитячий майданчик або метеомайданчик мають бути оснащені відповідним розвивальним середовищем із необхідними засобами для проведення досліджень: термометрами (на сонячній стороні та в затінку), гномоном, вітрячком-флюгером, стрічкою для визначення сили вітру, стійкою для вимірювання кількості опадів [49].

Із задоволенням малюки граються піском і його досліджують. Уміють дати чіткі відповіді на запитання: «Якого кольору пісок?», «Він твердий, м'який, рідкий чи сипучий?», «Який він на дотик (теплий, холодний?)», «Чи можна малювати на піску і що?». З допомогою вихователя експериментують, поливаючи пісок. Аналізуємо, що діти побачили і, які висновки можуть зробити.

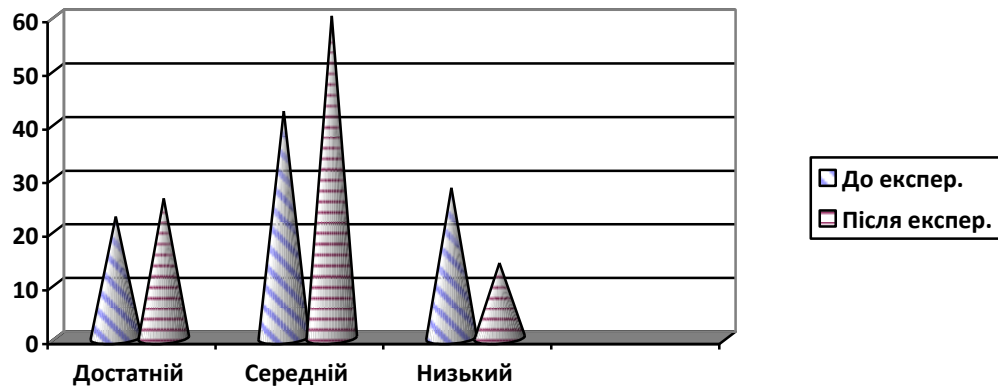
У період бесіди наголошуємо малюкам та тому, що пісок брати у рот неможна, після користування піском потрібно добре помити руки.

Після реалізації програми ми провели експеримент за тими ж методиками, що й на констувальному етапі експерименту. Порівняльні результати до і після експерименту демонструють табл. 3.6 та рис. 3.5.

Таблиця 3.6

Динаміка сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку (до та після експерименту)

<i>Рівні</i>	<i>Достатній</i>				<i>Середній</i>				<i>Низький</i>			
	<i>К-сть</i>		<i>У%</i>		<i>К-сть</i>		<i>У%</i>		<i>К-сть</i>		<i>У%</i>	
	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>
<i>Компоненти</i>												
Узагальнено	11	13	22,6	26	25	30	42,3	60	14	7	28	14
Динаміка, у %	+3,4%				+17.7%				-14%			

3.5. Динаміка сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку (до та після експерименту)

Отже, як засвідчують результати таблиці 3.6. та рис. 3.5 збільшилася кількість дітей з достатнім (+3,4%) та середнім (+17,7%) рівнями сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку. Значно зменшився низький рівень– на 14 %. Отримані результати засвідчують ефективність розробленої програми.

Тому до вихователя закладів дошкільної освіти у контексті дослідницької діяльності ставляться такі вимоги:

- формувати знання про зв'язки між явищами природи, про природу та як єдину систему, де всі об'єкти і явища взаємопов'язані і взаємообумовлені;
- розвивати навички дослідницької діяльності дітей;
- вчити самостійно досліджувати явище або об'єкт;
- використовувати різні засоби дослідження, зокрема ретельне сенсорне стеження предмета з активним коментуванням;
- ефективно використовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, для проникнення в сутність явищ і властивостей предметів;
- розвивати у дошкільників вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак, способів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог; здійснювати аналіз і синтез досліджуваних процесів;

– спонукати вихованців до міркувань, побудови самостійних гіпотез та виведення висновків на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів;

– стимулювати допитливість, наполегливість і потяг до пошуків самостійних шляхів пізнання природи та оточуючого світу;

– формувати у дітей досвід виконання правил техніки безпеки при проведенні експериментів;

– активізувати знання й практичний досвід вихованців у різних видах діяльності у природі та навколишньому середовищі;

– виховувати в дітей діяльну любов до природи, уміння дбати про рослини й тварин [32].

Отже, процес формування природничо-екологічної компетентності засобами дослідницької діяльності є дуже складний, але захоплюючий. Він потребує багато зусиль як зі сторони педагога, так і зі сторони дитини. За допомогою таких форм роботи, як: цільові прогулянки, екскурсії, спостереження, бесіди та пішохідні переходи діти оволодівають такими пошуково-дослідницькими вміннями: спостерігати, аналізувати, описувати та класифікувати.

Висновки до третього розділу

У розділі проаналізовано змістовий потенціал освітніх програм з формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в ході дослідницької діяльності. Установлено, що Базовий компонент дошкільної освіти, а також такі комплексні програми розвитку дітей дошкільного віку як «Дитина», «Малятко», «Світ дитинства», «Українське дошкілля», «Соняшник» та «Я у світі» містять контент, спрямований на формування в дошкільників природничо-екологічної компетентності в ході пошукової роботи.

Розкрито показники, ознаки та результати формування природничо-екологічної компетентності у процесі дослідницької діяльності.

Розроблена програма: «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо», у якій описано: теми занять, форми роботи та очікуваний результат реалізації цих форм та схарактеризовано роль окремих форм дослідницької діяльності (евристичні бесіди, цільові прогулянки, екскурсії, спостереження та пішохідні переходи) у формуванні природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку.

Визначено вимоги до вихователя у контексті формування природничо-екологічної компетентності в процесі дослідницької діяльності.

У результаті проаналізованих програм вдалось визначити, що в кожній з них описані: показники, ознаки та результати формування природничо-екологічної компетентності. А серед форм дослідницької діяльності з формування природничо-екологічної компетентності обрано екскурсії, спостереження, проекти та цільові прогулянки. Із застосуванням перелічених форм у дітей легкістю формувати необхідні знання, поряд з цим малюки отримують безліч позитивних емоцій. А розроблена нами програма орієнтує вихователів на розвиток у дитини особистісного суб'єктивного дослідницького досвіду в природному середовищі.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне обґрунтування шляхів ефективного формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі проведення дослідницької діяльності. Отримані в процесі роботи результати дають змогу зробити такі висновки:

1. Проблема екологічного виховання описана в багатьох дослідженнях, але формування екологічної компетентності дошкільників через створення різних видів дослідницької діяльності в природі ще не досить вивчена, тому це питання є актуальним на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти.

Охарактеризовано понятійний апарат дослідження, а саме сутність основних його понять: «екологічна компетентність», «природничо-екологічна компетентність» та «дослідницька діяльність». Під природничо-екологічною компетентністю дітей молодшого дошкільного віку розуміємо здатність дитини 3-4 років до оволодіння законами поведінки в природі, доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях загалом та у природі зокрема, емоційно-ціннісного ставлення до природи та відповідальності за природу.

Розроблено і теоретично обґрунтовано структуру природничо-екологічної компетентності (пізнавальний, діяльнісний та емоційний компоненти), кожен з яких виконує певну функцію. Визначено етапи (вивчення індивідуальних особливостей дітей, створення умов для формування природничо-екологічної компетентності, організація освітнього процесу, аналіз результатів), складові (емоційно-ціннісне ставлення, доцільна поведінка та діяльність в природі) та сфери (пізнавальна, цивільно-громадська, побутова, соціально-трудова та культурно-дозвільна) втілення досліджуваної компетентності.

2. Формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку будемо розглядати як цілеспрямований процес діяльності суб'єктів освітнього процесу ЗДО, спрямованої на формування в дошкільників 3-4 років системи компетенцій про природу, Космос, Всесвіт; здатностей оберігати, примножувати природні ресурси та вести природовідновлювальну та природоохоронну діяльність; ціннісне ставлення до природи, через розуміння

та осмислення особливостей низки екологічних проблем і в готовності виконувати різні практичні дії, спрямовані на збереження природного довкілля.

Дослідницька діяльність передбачає формування здатностей досліджувати об'єкти і явища навколишнього середовища і узагальнювати отримані результати, спостерігати та пізнавати нове; здійснювати пошук нового, виявлення пошукової активності; мотивація на необхідність пізнання навколишнього світу виховання якостей дослідника.

Формування природничо-екологічної компетентності в дітей молодшого дошкільного віку у процесі дослідницької діяльності, визначаємо як набуту здатність дітей 3-4 років до відповідальної поведінки у природі, знання її законів, що відбувається під впливом пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності; здатність спостерігати, проводити експерименти та досліді з метою пошуку нового, раніше невідомого для дитини.

4. Здійснений аналіз Базового компоненту дошкільної освіти, комплексних і парціальних програм «Дитина», «Світ дитинства», «Соняшник», «Українське дошкілля», «Малятко» та «Я у світі» засвідчив, що в них аналізуються окремі питання формування природничо-екологічної компетентності дітей у дослідницькій діяльності, а також визначено показники, ознаки та результати формування природничо-екологічної компетентності під впливом дослідницької діяльності.

4. Актуальний стан сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в дослідницькій діяльності засвідчив, що переважає середній рівень сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку в процесі пізнання нового за допомогою досліджень (49,2%). Достатній рівень сформований у 17,7% дітей та 33,1% респондентів виявили низький рівень. Отримані результати мотивували нас до складання програми формування природничо-екологічної компетентності дітей в процесі залучення до експериментування.

5. Розроблено програму формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо», мета якої полягає у формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами дослідницької діяльності. Для реалізації мети, нами за освітніми напрямами Базового компоненту дошкільної освіти були розроблені такі завдання: описано форми дослідницької діяльності під час пізнання природних явищ і процесів, а саме: евристичні бесіди, цільові прогулянки, екскурсії, спостереження та пішохідні переходи.

Результати апробації програми засвідчили її ефективність, оскільки збільшилася кількість дітей з достатнім (+3,4%) та середнім (+17,7%) рівнями сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку. Значно зменшився низький рівень – на 14 %.

Встановлено, що для ефективного формування природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку вихователі мають дотримуватися таких вимог організації дослідницької діяльності: формувати у вихованців науково-об'єктивні уявлення про природу та навколишнє середовище як єдину систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках, розвивати навички дослідницької діяльності дітей, вчити самостійно досліджувати явище або об'єкт, використовувати різні засоби дослідження, зокрема ретельне сенсорне стеження предмета з активним коментуванням; ефективно використовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, для проникнення в сутність явищ і властивостей предметів, розвивати у дошкільників вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак, способів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог; здійснювати аналіз і синтез досліджуваних процесів, спонукати вихованців до міркувань, побудови самостійних гіпотез та виведення висновків на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів, стимулювати

допитливість, наполегливість і потяг до пошуків самостійних шляхів пізнання природи та оточуючого світу, формувати у дітей досвід виконання правил техніки безпеки при проведенні експериментів, активізувати знання й практичний досвід вихованців у різних видах діяльності у природі та навколишньому середовищі, виховувати в дітей діяльну любов до природи, уміння дбати про рослини й тварин.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд проблем, подальшого дослідження потребують визначення актуального стану сформованості природничо-екологічної компетентності дітей молодшого дошкільного віку, а також апробація програми «Природу досліджуємо – природничо-екологічну компетентність формуємо».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієтті О. О., Голубович О. П. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Тернопіль : Мандрівець, 2013. 104 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук.ред. та упоряд. О.Л. Кононко. 2-ге вид., випр. К.: Світич, 2008. 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
4. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.
5. Беленька Г. Експериментально-дослідницька діяльність у пригоді: уточнюємо поняття, актуалізуємо завдання. *Дошкільне виховання*. 2018. № 4. С. 2–7.
6. Білан М.С. Формування дослідницької компетентності учнів початкових класів через використання експресдосліджень на уроках «Я досліджую світ» у 2 класі: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2020. 187 с.
7. Богуш А. М., Н. А. Гавриш. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К.: Видавничий дім «Слово», 2008, 408 с.
8. Бойко Т., Гаврилюк О. Формування екологічної компетентності в закладах середньої освіти в контексті інтеграції у європейське навчальне середовище. *Таврійський науковий вісник* № 1, 2023. С. 9-16.
9. Бутенко В. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами наочного моделювання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2023, № 8-9 (132-133). С. 3-14.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

11. Виховання дбайливого ставлення до природи у дітей дошкільного віку. URL: http://www.rusnauka.com/26_NTP_2017/Pedagogica_/4_228685.doc.htm
12. Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Організація експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку на основі взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з батьками. *Народна освіта*. №3, 2020. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5844
13. Волинець Ю. О. Формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Молодий вчений* : науковий журнал. 2018. № 2 (54), лютий. С. 237–240.
14. Гаврилова О., Шаповалова О., Гороваха Н. Розвиток дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку у процесі реалізації проєкту. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9486/3/%D0%A0%D0%9E%D.pdf>
15. Гавриш Н., Саприкіна О., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошк. навч. закл. / за заг. ред. О. Пометун. Дніпропетровськ : «ЛІРА», 2014. 120
16. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*: збірник наукових праць. Випуск VII. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. С. 55-62.
17. «Дитина» Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Оновлена / Беленька Г.В., Богініч О.Л., Вертугіна В.М. та ін. ; ринт-медіа, Київський університет ім. Б. Грінченка. 2020. URL: <https://nashasimejka.com.ua/ua/p1430219682-ditina-osvitnya-programa.html>.
18. Діхтяренко С. Дослідно-експериментальна робота дітей дошкільного віку: понятійний контент. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 54. Том 1. 2022. С. 174-182. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/54/part_1/38.pdf

19. Загородня Л. П. Дитина в природному довкіллі. Впроваджуємо оновлений БКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 3–10.
20. Закон України «Про дошкільну освіту (проект): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3010-20#Text>
21. Закон України «Про освіту» : URL: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu
22. Імбер В.І., Карук І.В., Колеснік К.А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час застосування освітніх ситуацій у процесі групової діяльності з дітьми дошкільного віку. *International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities»: Conference Proceedings, February 23rd. Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. С. 138-140.*
23. Іскрижинська А. М., Сорочинська О. А. Формування природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових технологій. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць: в 2-х ч. 2022 рр. С. 128-132.*
24. Іщенко Л.В., Мельникова О.М. Розвиток дослідницьких здібностей у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. ВИПУСК 2 (45). С. 75-79.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24869/1/%D0%86%D1%89%D0%.pdf>
25. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
26. Карапузова І.В., Коваль В.М. Організації дослідницької діяльності дошкільників з природою в закладах дошкільної освіти. С. 95-102: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18736/1/17.pdf>
27. Карук І.В. Розвиток пошуково-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку під час використання технології «Освітня подорож»: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3899/%D1%8E>.

28. Козубовська І., Товканець О. Розвиток дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку. *Norwegian Journal of development of the International Science No 64/2021*. С. 43-50.
29. Коломієць А. Особливості організації експериментування як виду діяльності дітей дошкільного віку: європейський досвід. Порівняльна професійна педагогіка 12(2)/2022. С. 7-14
<https://cpp.khmnmu.edu.ua/index.php/cpp/article/view/14>
30. Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
31. Концепція розвитку педагогічної освіти : URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
32. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. *Педагогічний пошук.*– №3 (83). 2022. С. 21-32.
33. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2017. 124 с.
34. Крутій К.Л., Стеценко І.Б. Використання технології «Освітня подорож» як форми реалізації партнерської діяльності дитини і дорослого / *Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради*. Літо-грайлик / К. Л. Крутій, І. Б. Стеценко, Т. І. Грицишина. Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2018. С.6-27.
35. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль. Богдан, 2005. 848 с
36. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. навч.метод. посіб. Івано-Франківськ: Фірма «Сіверсія» ЛТД, 1999. 156 с
37. Максимова О.О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Херсонський

державний університет. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46 – 50

38. Маланчук О. Формування природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Теорія, методика і практика навчання*. Вересень № 4 (99) 2023. С. 38-50.

39. Мандруємо екологічною стежиною і дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд.: С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 168 с.

40. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ, 2015. С. 20–24.

41. Мірошник І. В., Заводенко М. М. Зміст формування екологічної компетентності у молодших школярів в умовах нової української школи. In: *The 11th International scientific and practical conference «Actual problems of learning and teaching methods»* (December 06–09, 2022). Vienna, Austria. International Science Group. 2022. С. 352.

42. Ошуркевич Н. Особливості створення та використання екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. *Освітологічний дискурс*, 2018. № 3- 4 (22-23), 209-221.

43. Панченко О. О. Використання інтерактивних прийомів навчання під час організації дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Випуск 66. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 154–156.

44. Панченко О. О. Педагогічні умови формування природничо-дослідницьких умінь у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Міленіум, 2020. С. 194–196.

45. Панченко, О. О. (2019) Використання інтерактивних прийомів навчання під час організації дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип.66. pp. 154-156.

46. Пахомова Н, М. Пошуково-дослідницька діяльність дітей дошкільного віку. : <https://urok-ua.com/poshukovo-doslidnytska-diyalnist-ditej-doshkilnoho-viku/>

47. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. Київ: Світич, 2016. 144 с

48. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб для студ. вищих навч. закл. К.: «Академвидав», 2004. 456 с.

49. Пошуково-дослідницька діяльність дітей дошкільного віку URL: <https://vseosvita.ua/library/posukovo-doslidnicka-dialnist-ditej-doskilnogo-viku-274219.html>.

50. Присяжнюк Л. А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 6. С. 28–30.

51. Присяжнюк Л. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку через чуттєво-емоційне пізнання довкілля. *Дошкільне виховання*, 2023. № 6-7. С. 3-5.

52. Рябко Т. Організація дослідницької діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку: Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню магістр. Суми, 2020. 104с.

53. Савенков О. Пробудити дослідника в дитині. Організація навчальнодослідницької діяльності старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2013. № 2. С. 2–7.

54. Савчук О. В. Цільова прогулянка в екологічному вихованні дітей дошкільного віку. URL : <https://vseosvita.ua/library/cilova-progulanka-v-ekologicnomu-vihovanni-ditej-doskilnogo-viku-337024.html>

55. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для ЗДО./авт..колектив під керівництвом А.Богущ. Тернопіль, 2015. 200с.
<https://f.osvita.city/file/43/7svit-ditinstva-bogush.pdf>
56. Семашкіна Г. М. Реалізація завдань екологічного виховання в ЗДО. Базова програма «Я у світі» . Харків : «Основа», 2011. С.122–136.
57. Семенович, Я. М., Шанскова, Т. І. (2023) *Формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами експериментально-дослідницької діяльності*. Актуальні проблеми початкової освіти: теорія і практика: збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (24 жовтня 2023 року).
58. Сергеева І. М. Організація експериментально-дослідницької діяльності дошкільників влітку, 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/organizacia-eksperimentalno-doslidnickoi-dialnosti-doskilnikiv-vlitku-290632.html>
59. Сипчук Є. Категорія «Дослідницька компетентність» у філософській та історико-педагогічній науковій літературі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022, №. 1 (101). С. 149-157.
60. Сорочинська О.А. Особливості експериментально-дослідницької діяльності в природному довкіллі дітей старшого дошкільного віку. С. 3-13:
<http://eprints.zu.edu.ua/32704/1/%D0%A1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%2021.pdf>
61. Спостереження як основний метод ознайомлення дошкільників з природою. URL: <http://dnz156.edu.kh.ua/news/id/963>.
62. Сухомлинський В.О. Про розвиток творчих здібностей у молодших школярів. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/konferentsiia-24-25-veresnia-2015-roku/sektsiia-4/3852-v-o-sukhomlynskyu-pro-rozvytok-tvorchykh-zdibnostey-u-molodshykh-shkolyariv>
63. Шиян О. О. Екологічний розвиток дошкільника: інформативні матеріали. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/ekologicnij-rozvitok-doskilnika-informativni-materiali-122143.html>

64. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01. К., 2015. 479 с.

65. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163–169.

66. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років (2019). О. Аксьонова, А.Аніщук, Л. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л.Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна».

67. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автор. колект.; наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2018. 146

Додаток А**Опитування****Вивчення дослідницької компетентності дитини****молодшого дошкільного віку**

1. Чи любиш ти займатися дослідницькою діяльністю? (так – 5б; дуже рідко - 3бал; ні – 1 бал.).
2. Що краще, коли пропонують загадку : а) помучитися, але самому знайти відповідь б) коли як в) отримати готову відповідь від інших (а – 5б; б - 3бал; в – 1 бал.).
3. Чи Ти задаєш питання?(так – 5б; дуже рідко - 3бал; ні – 1 бал.).
4. Чи чекаєш допомоги вихователя на поставлене запитання (так – 5б; діже рідко - 3бал; ні – 1 бал.).

При аналізі питань враховуємо чи присутні в мовленні дитини питання (за одним питанням постає інше, можливо, третє, що відноситься до однієї теми) (так – 5б; дуже рідко - 3бал; ні – 1 бал.).

Обробка даних.

Інтенсивність дослідницької потреби визначається отриманою сумою балів:

27-35 балів - пізнавальна потреба виражена сильно,

17-26 балів – помірно

Додаток Б**Методика «Вибір діяльності»**

Дитині пропонують розглянути картинки, на яких зображені діти, що займаються різними видами діяльності:

- ігрова;
- читання книг;
- образотворча;
- дитяче експериментування;
- робота в куточку природи;
- конструювання.

Потім надають вибрати ситуацію, в якій хотіла б опинитися дитина. Дитиною обираються три варіанти.

Усі три варіанти фіксуються в протоколі, за перший вибір зараховується 3 бали, за другий - 2 бали, за третій - 1 бал.

Методика «Радості і прикроці

Методика допомагає виявити місце дослідницької діяльності в системі ціннісних орієнтацій дітей молодшого дошкільного віку, розвивати вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Після організованого пізнавального заняття/екскурсії з елементами експериментування дитину запитують:

- Що тебе найбільше порадувало під час заняття?
- Що тебе найбільше засмутило під час заняття?

Питання можуть бути сформульовані з акцентом на емоціях дитини:

- Коли під час екскурсії ти найсильніше відчував радість?
- Коли під час екскурсії ти особливо засмутився?

Аналіз відповідей фіксується в схемі.

Додаток В**Програма «Дитяче дослідження як метод навчання молодших дошкільників» (За О. Савенковим)***Підпрограма – «тренінг».*

Під час тренінгу розвитку дослідницьких здібностей дошкільників необхідно навчати спеціальним знанням, вмінням і навичкам дослідницького пошуку. До них О.Савенков відносить знання, вміння і навички:

- бачити проблему;
- ставити запитання;
- висовувати гіпотезу;
- давати визначення поняттям;
- класифікувати;
- спостерігати;
- проводити експерименти;
- робити висновки;
- структурувати матеріал;
- готувати власні міні доповіді;
- пояснювати, доводити і захищати свої ідеї.

Задачі ці складні, але, будучи адаптовані до віку, вони на практиці реалізуються успішно. Діти працюють з інтересом і задоволенням, при кваліфікованому керівництві психолога чи педагога.

Підпрограма – «дитяча дослідницька практика».

Основний зміст роботи в межах дії цієї підпрограми – проведення дітьми самостійних досліджень і виконання ними творчих проектів. Ця підпрограма виступає в якості основної, центральної. Заняття в рамках цієї програми побудовані так, що ступінь самостійності дитини в процесі навчально-дослідницького пошуку поступово зростає.

Підпрограма – «моніторинг».

Ця частина програми менше інших по об'єму, але вона така ж важлива, як і дві попередні. Дитина повинна знати, що результати її пошуків цікаві іншим, і її обов'язково почують. Це потребує спеціального розгляду задачі пред'явлення результатів дитячих досліджень. З однієї сторони, ми повинні обов'язково дати кожній дитині можливість висвітлити власні результати, з іншої – навчати його елементарним навичкам презентації власних відкриттів.

Поступово кожна дитина повинна зрозуміти, що результати своїх досліджень потрібно не тільки розповісти, їх необхідно захистити. Для цього потрібно стимулювати дітей до того, щоб, слухаючи інших, вони ставили запитання, вчилися слухати чужі аргументи. Для реалізації цієї задачі кожне дитяче дослідження повинне закінчуватися міні доповіддю. Не завжди вдається зробити його публічним, але хоча б один слухач – педагог повинен прийняти участь в його обговоренні.

В рамках моніторингу дослідницької діяльності дітей дошкільного віку хороший ефект дають фестивалі дитячих дослідницьких робіт. Форма фестивалю передбачає презентацію дітьми своїх кращих робіт, виконаних за певний час. При цьому потрібно пам'ятати: фестиваль – не конкурс, і тут ніхто нікого не оцінює, хвалять всіх. Інша справа – конкурси дитячих дослідницьких робіт. Вони теж входять в систему моніторингу дитячої навчально-дослідницької практики.

Приклади занять

Заняття 1.

Завдання 1.

Мета: розвиток дивергентного мислення.

Завдання: складіть пропозиції, використовуючи слова:

1. Пішохід, знак, слон.
2. Колос, решето, вітер.
3. Вікно, стіл, автомобіль.
4. Телефон, ранок, торт.

Завдання 2.

Мета: розвиток уміння робити висновки та умовиводи.

Завдання: визначте живих істот за такими ознаками:

- > Боягузливий, швидкий, спритний, хитрий;
- > Розумний, злий, швидкий, сильний;
- > Запасливий, маленький, слабкий, спритний.

Завдання 3.

Гра «Вгадай предмет».

Мета: розвиток уміння ставити запитання.

Зміст: дітей ділять на дві команди. Перед командами кладуть на стіл зовсім невідомий предмет, наприклад: амперметр, транспортир і тому подібне.

Завдання: задавши найменшу кількість питань, ви повинні дізнатися все, що можна про цей предмет. Виграє команда, яка задала найменшу кількість питань і впізнала найбільшу кількість інформації про предмет.

Завдання 4.

«Визначаємо міцність містка».

Мета: розвиток навичок експериментування.

Обладнання: кубики з конструктора, дерев'яна і алюмінієва лінійки, тонкі смужки картону, паперу, пластиліну, вантаж та інше.

Завдання: перед дітьми ставиться завдання - визначити, який місток найбільш міцний, пластичний, крихкий. Що можна зробити, щоб міст мав різні властивості?

Завдання 5.

Мета: розвиток конвергентного мислення.

Обладнання: картки з зображенням послідовних фігур.

1. Знайди закономірність у розташуванні фігур.

2. Знайди четверту відсутню фігуру і намалюй її.

Після проведення серії такого типу занять, з метою підвищення мотивації у дітей до них, можна провести «Конкурс інтелектуалів».

Такий конкурс є проміжним підбиттям підсумків систематичних розвиваючих занять. У своїй структурі конкурс має три-чотири серії вербальних і невербальних завдань різного спрямування, барвисто оформлених на плакатах. Завдання ускладнені, на відміну від тих, що проводяться в групі. Конкурс передбачає поділ учасників на команди. Кожна команда має свою символіку та інші атрибути. У ході конкурсу діти, виконуючи завдання, отримують за правильні відповіді певну кількість балів. У кінці конкурсу підраховується загальна кількість балів, набрана кожною командою. Переможців оцінює журі.

Таким чином, можна сказати, що розвиваючі заняття є одним з найбільш ефективних способів розвитку дослідного поведінки дитини.

Тому вважаємо важливим проведення періодичних факультативних занять в умовах дитячого дошкільного закладу.

Заняття 2.

Завдання 1.

Мета: розвиток уміння ставити запитання.

Зміст: гра «Відгадай мою загадку».

Один з учасників виступає в ролі ведучого. Він вибирає будь-яку річ з кімнати і запам'ятовує її. Діти за допомогою питань до ведучого намагаються вгадати те, що він загадав.

Умова: відповіді ведучого «так» і «ні».

Завдання 2.

Мета: розвиток дивергентного мислення.

Завдання: знайдіть причину події.

1. Нам подзвонили сусіди з нижнього поверху.
2. Люди на вулиці стали вдягатися тепліше.
3. Рибалки всю ніч ловили рибу.

4. Ранок був сонячним і веселим.
5. Ліхтарний стовп захитався і впав.

Заняття 3.

Завдання 1.

Мета: розвиток уміння фіксувати власні ідеї, ставити запитання.

Обладнання: аркуші паперу А4, прості олівці.

Зміст: педагог розповідає дітям про історію писемності, про те, як люди передавали інформацію один одному, до того як з'явився алфавіт.

Завдання: «Уявіть собі, що ви живете в кам'яному віці, а ці аркуші паперу - кора дерев, ваше завдання - написати лист, не використовуючи букв алфавіту своїх предків. Що б ви їм написали і які б питання їм задали?»

Після закінчення найбільш оригінальні та цікаві листи зачитуються всім дітям.

Завдання 2.

Мета: розвиток дивергентного мислення.

Завдання: назвіть характерні риси ранку, телефону, хвороби, дощу, квартири, радості, годинників, електрофону.

Після відповідей дітям пропонується на вибір назвати не характерніші риси одного з предметів.

Завдання 3.

Мета: розвиток конвергентного мислення.

Обладнання: аркуші паперу А5, ножиці, олівці на всіх дітей і педагога.

Зміст: педагог вирізає із зігнутого наполовину аркуша фігуру і показує дітям.

Завдання: намалювати те, що вийде, якщо розгорнути лист. Вирізати найоригінальнішу фігуру і запропонувати іншим дітям намалювати те, що вийде, якщо її розгорнути.

Завдання 4.

Мета: розвиток уміння давати визначення поняттям.

Зміст: діти діляться на дві-три команди. Кожній команді пропонується по дві картинки з протилежним змістом.

Наприклад: корова - слон, папуга - синиця, осінній ліс - дитячий сад і ін

Завдання: знайти якомога більше схожості в картинках.

Завдання 5.

Мета: розвиток уміння ставити запитання.

Завдання: знайдіть помилки у припущеннях.

1. Сонце сіло за обрій і почався день.
2. Влітку в будинках з'являються свіжозрубані ялинки і пахне мандаринами.
3. Продзвенів будильник, і Сергійко ліг спати.
4. Весна принесла нам багато ягід, грибів та опалого листя.
5. Сяйнула блискавка, вдарив грім, і пішов сніг.

1. Побачити проблему часто буває складніше, ніж вирішити її. Уміння бачити проблеми — інтеграційна властивість, що характеризує мислення людини. Розвивається вона протягом довгого часу в різних видах діяльності. Рішенню цієї складної педагогічної задачі значною мірою допоможе наступна вправа:

«Назвіть якомога більше ознак предмету»

Це завдання допомагає дитині вчитися концентрувати свої думки на одному предметі. Педагог називає будь-який предмет. Дітям необхідно пригадати якомога більше можливих ознак цього предмету. Так, наприклад, диван може бути: м'яким, великим, новим, високим, розсувним, дитячим, зручним і ін. Таку вправу можна провести у формі командного конкурсу.

2. Услід за виявленням проблеми йде пошук її рішення. Тому одним з головних, базових умінь дослідника є вміння висувати гіпотези, будувати припущення. Гіпотеза, на відміну від простого припущення, має бути дослідницького характеру. Але для дитячих досліджень, направлених на розвиток творчих здібностей дитини, важливо вміння виробляти гіпотези за принципом «чим більше, тим краще», тому годяться будь-які, найфантастичніші гіпотези і навіть провокаційні ідеї. Вже сама по собі гіпотеза може стати важливим чинником, що мотивує творчий дослідницький пошук дитини.

«Що сталося?»

Педагог пропонує дітям ситуації і просить сформулювати можливі причини і наслідки описаних в них подій. Приклади ситуацій: «Мишкові не дозволили дивитися телевізор». «Катя посварилася з подругами». «Мама не стала лаяти Васю за те, що він впустив чашку» і так далі.

3. Для того, щоб виробляти гіпотези, слід вчитися, роздумуючи, ставити питання. Педагог, що бажає допомогти дитині придбати цей важливий для будь-якого дослідника навик, повинен знати, що питання зазвичай розглядається як форма вираження проблеми і ділиться умовно на дві частини — базисну (вихідна інформація) і вказівка на її недостатність. Базисом питання є вихідні знання, які в явній або в неявній формах можуть бути відбиті в питанні. Неповноту, невизначеність цих базових знань потрібно усунути. На це зазвичай і вказують слова «хто», «що», «коли», «чому» і інші аналогічні їм, вони зазвичай називаються операторами питання.

«Вгадай, про що запитали»

Одному учасникові дається картка з питанням. Він, не читаючи питання вголос і не показуючи, що написано на картці, гучно відповідає на нього. Наприклад, на картці написано: «Ви любите спорт?» Дитина відповідає: «Я люблю спорт». Решта всіх дітей повинна здогадатися, яким було питання.

Зразки питань:

Яке забарвлення зазвичай мають лисиці?

Що таке ліфт?

Чи є в природі живі істоти, схожі на дракона?

Чому зайці взимку міняють забарвлення?

4. Для вирішення дослідницьких завдань важливим є вміння давати визначення поняттям. Поняття — одна з форм логічного мислення. Поняттям називають форму думки, що відображає предмети в їх істотних і загальних ознаках. Визначити поняття — вказати, що воно означає, виявити ознаки, що входять в його зміст. З точки зору дослідницької діяльності поважно, аби діти опанували такі поняття, як: явище, причина, слідство, подія, обумовленість, залежність, відмінність, схожість, спільність, сумісність, несумісність, можливість, неможливість і ін. Без опанування цих понять немає і не може бути абстрактного мислення. Слід учити дитину переходити від конкретного предмету і окремого факту до абстрактного узагальнення.

«Відгадай»

Педагог загадує і дає словесний опис предмету, діти намагаються відгадати його. Потім роль ведучого передається дітям. Гра проводиться три-чотири рази. По ходу гри педагог стежить за тим, аби діти давали якомога більше характеристик предмету. Можливі варіанти цього завдання: для малят вихователь може виставити декілька предметів і загадувати один з них; складніші варіанти – загадати один з предметів, що знаходяться в цій кімнаті, або предмет, якого тут немає.

5. Важливим для дослідника є вміння класифікувати. Класифікацією називають операцію ділення понять по певній підставі на класи, що не перетинаються. Не усяке перерахування класів можна вважати класифікацією. Одна з головних ознак класифікації — вказівка на принцип (підстава) ділення. Класифікація може бути простою, а може бути і багатоступінчастою, розгалуженою. Наприклад, поділимо всі звуки на групи: мовні і немовні. У

свою чергу, мовні звуки можна поділити на голосні і приголосні, а приголосні – на тверді і м'які і так далі.

А.І.Савенков звертає особливу увагу на те, що при класифікації предметів і явищ зовнішнього світу і навчанні цьому дітей, слід постійно пам'ятати, що інколи не можна встановити різкі розмежувальні лінії. Кожна класифікація відносна.

Усіляка класифікація має мету, тому вибір підстави класифікації зазвичай диктується цією метою. Оскільки цілей може бути дуже багато, то одна і та ж група предметів може класифікуватися по різних підставах.

6. Спостереження, мабуть, — найпопулярніший і доступний метод дослідження, вживаний в більшості наук і часто використовуваний звичайною людиною в повсякденному житті. Спостереженням зазвичай називають вигляд сприйняття, що характеризується цілеспрямованістю, що і відрізняє спостереження від простого споглядання. Для того, щоб дитина навчилася користуватися цим методом дослідження, необхідно розвивати увагу і спостережливість.

«Хто пропав?»

Педагог виставляє перед дітьми декілька предметів (іграшок) і просить запам'ятати їх. Потім дітям пропонується закрити очі, а той, що в цей час веде прибирає один або декілька предметів (іграшок). Діти повинні назвати відсутні предмети.

Інший блок завдань для розвитку уваги і спостережливості — парні картинки, що містять відмінності. Завдань подібного роду зараз багато в дитячих книжках, журналах і газетах.

7. Експеримент — найважливіший з методів дослідження, який використовується практично у всіх науках. На відміну від відеоспостереження, що тільки фіксує властивості предметів, експеримент передбачає прямі або побічні дії людини на об'єкт. Будь-який експеримент передбачає проведення яких-

небудь практичних дій з метою перевірки і порівняння. Але експерименти бувають і уявні, тобто такі, які можна робити лише в думці.

8. Поняття в мисленні не виступають розрізнено, вони зв'язуються між собою. Формою зв'язку понять один з одним є думка. Думкою називають вислів про предмети або явища, що складається з твердження або заперечення чогонебудь. Мислити — означає висловлювати думки. За допомогою думок думка отримує свій розвиток.

9. Важливим засобом мислення є висновок, або умовивід.

Умовиводом називається форма мислення, де на основі знань та досвіду людей виводиться нові знання.

Для формування первинних навиків і тренування уміння робити прості висновки аналогічно можна скористатися такими вправами:

«Що на що схоже?»

Педагог пропонує дітям подумати, на що схожі узор на килимі, контури хмар, автомобілі і т.д.? Аби зробити висновок, можна скористатися нескладним педагогічним прийомом, яке О.І. Савенков називає «підведенням під ідею». Слід підвести дітей до висновку про те, що якщо мають рацію всі, то можна сказати: «Різні люди на світ дивляться по-різному». Дуже важливо, аби діти відчували, як робиться висновок.

Тренінгові заняття – хороший спосіб розвитку дослідницьких здібностей у дитини молодшого віку і підведення її до власної дослідницької практики. Необхідно відзначити, що підлітки і старші школярі також з великим задоволенням і користю для справи грають у всі ці тренувальні ігри.

Додаток Д

Екскурсія до парку «Осіннє диво»

Мета: узагальнити знання дітей про зміни, що відбуваються з деревами восени: листя змінює колір, опадає. Вправляти у розрізненні листя і плодів дерев за зовнішніми ознаками (колір, форма, величина, поверхня). Продовжувати вчити розпізнавати дерева (клен, горобина, береза). Виховувати естетичне почуття, дбайливе ставлення до природи.

Попередня робота: Діти ознайомилися з деревами, вивчали вірші, пісеньки, прислів'я із збірки «Українське дошкілля», розглядали альбом «Дерева парку».

Матеріал: М'яч, листочки з берези, клена, горобини.

Хід екскурсії**Вихователь:**

У парку кленовім,
 У садку вишневім
 Хто рясні обнови Роздає деревам?
 Одягай, кленочку,
 Золоту сорочку!
 Бери плаття, вишне,
 Кольорове, пишне!
 Ти горобинко, не плач,
 На тобі червоний плащ!

Вихователь: Хто це такий щедрий? (Осінь). Так, красуня осінь.

– Діти, на осінню прогулянку нас запрошує парк. (Діти підходять до парку)

Діти: Добрий день, наш друже парк, ми прийшли до тебе в гості!

Вихователь: Погляньте, дерева відповідають нам. Вітають нас, шелестять листочками.

– Діти, подивіться довкола, що змінилось від останньої нашої подорожі в парк (Листочки ще більше пожовтіли). Давайте станемо під деревом і глянемо, як гарно облітають листочки.

Вихователь: Знов золоті листочки клена Летять на землю і на мене, Такі тендітні та сумні. Летять, кружляючи крилато, І мов сліди качиних лапок, Лягають тихо на землі...

– Біля якого дерева ми з вами стоїмо (Біля клена). Давайте послухаємо про, що шепоче нам кленовий листочок. Клени дуже раді, що ми прийшли до них. Адже вони охороняють наш дитячий садок від брудних газів та пилу з машин. Як вони це робить?

Діти: Листя дерев вбирає погане повітря, а натомість дає нам чисте, свіже.

Вихователь: Так, клен є добрим фільтром для забрудненого повітря. А наш дитячий садок від проїжджої частини відділяє багато кленів . Тому ми можемо сказати, що наш садочок розміщений в екологічно чистій зоні. Давайте і щось приємне зробимо для наших кленів. А зараз побажаємо нашому клену, щоб не сумував: спи наш кленочку, відпочивай, сні осінні споглядай, ми тебе не будемо будити, турбувати, а взимку будемо оберігати.

Дидактична гра «Мій листочок красивий тому, що...»

(Діти збирають листочки і виражають свою думку про красу їхнього листочка)

Вихователь:

– Час нам вирушати далі. А ось і горобинка кличе нас, дивіться, як гілочками нас вітає. Помилуйтеся горобинкою, яка вона красива!

– Якою стала горобинка восени? (Гарна, червона)

– Якого кольору в неї ягоди? (Жовтогарячі)

– Які на смак? (Гірковаті)

– Для кого горобина приготувала їх? (Для птахів)

– Наша Горобинка приготувала нам осінні загадки:

1. Голі поля. Мокне земля. Вітер гуляє – лист облітає. Коли це буває?
(Восени).

2. Весною зеленіла, Влітку загоріла, Червоні коралі Восени наділа
(Горобина).

Всі загадки ми відгадали тож давайте ще й пограємо в гру.

Рухлива гра «Горобинко»

Діти стоять у колі. Посередині кола засмучена однеєнка «Горобинка», яка впала з дерева. Діти йдуть по колу і промовляють:

– Горобинко, чом сидиш? Засмутилась і мовчиш?

– Горобинко, вже вставай ! Собі друга вибирай.

«Горобинка» йде по колу і говорить:

– Як добре гуляти, собі друга шукати. А знайшов, зупинись Та йому усміхнись. «Горобинка» посміхається другу та називає пестливо його ім'я.

– Мій друг Максимко, Назарчик... (вибраний друг стає «Горобинкою»).

Вихователь: Подякуємо горобинці за чудові загадки і гру. А ось нас згукує подруга горобини.

– Хто, діти? (Берізка) Так, це берізка.

– Як ви її впізнали? (В неї біла кора). Тремтить наша берізка , боїться. Не бійся, миле деревце хоч нас і багато, та ми не заподіємо тобі шкоди. Давайте помилуємось берізкою. Скажіть їй красиві слова.

Мовна гра «Утвори слово»

(діти утворюють зменшувально – пестливі форми однини іменники)

Вихователь: Ось із берізки упав листочок.

– Якого він кольору? (Золотистого, жовтого).

– Чому ж це так, у горобини листя червоне, у клена різнокольорове, а у берізки золотисте? Відкрий нам листочку таємницю різнокольорових листочків.

Листочок:

Казка про різнокольорові листочки.

Вихователь: У кожному листочку живуть невидимі зернятка: зелені, жовті, червоні. Зелені зернятка люблять тепло і щедre сонячне проміння. І

найкраща пора для них – літо. Їх багато, вони граються. І листочки на всіх рослинах зеленого кольору. А коли приходить осінь, стає холодно, коротшає день, і від цього зелені зернятка перетворюються у жовті і червоні. Листочки стають різнокольоровими.

Вихователь: Цікава в нас вийшла подорож. А тепер ще раз прислухаємось до розмов дерев, як вони шепочуть: «Невдовзі зима, буде холодно, час спати, час спати до весни». Не будемо заважати деревам готуватися до зимового сну, а підемо до дитячого саду.

Підсумки

Вихователь: Діти, вам сподобалася екскурсія?

- Що найбільше запам'яталось?
- Які дерева ви побачили під час екскурсії?
- Що відбувається з деревами восени? (відповіді дітей)
- Розумники! Екскурсія була не тільки цікавою, а ще й пізнавальною.